

Ve
světle
toho,

Zia Haider
Rahman

Přátelství dvou mužů
a zrada jednoho z nich
na pozadí rozpadu
států a stahujících se
mraků ekonomické krize

co

víme

Host

ve

BRNO

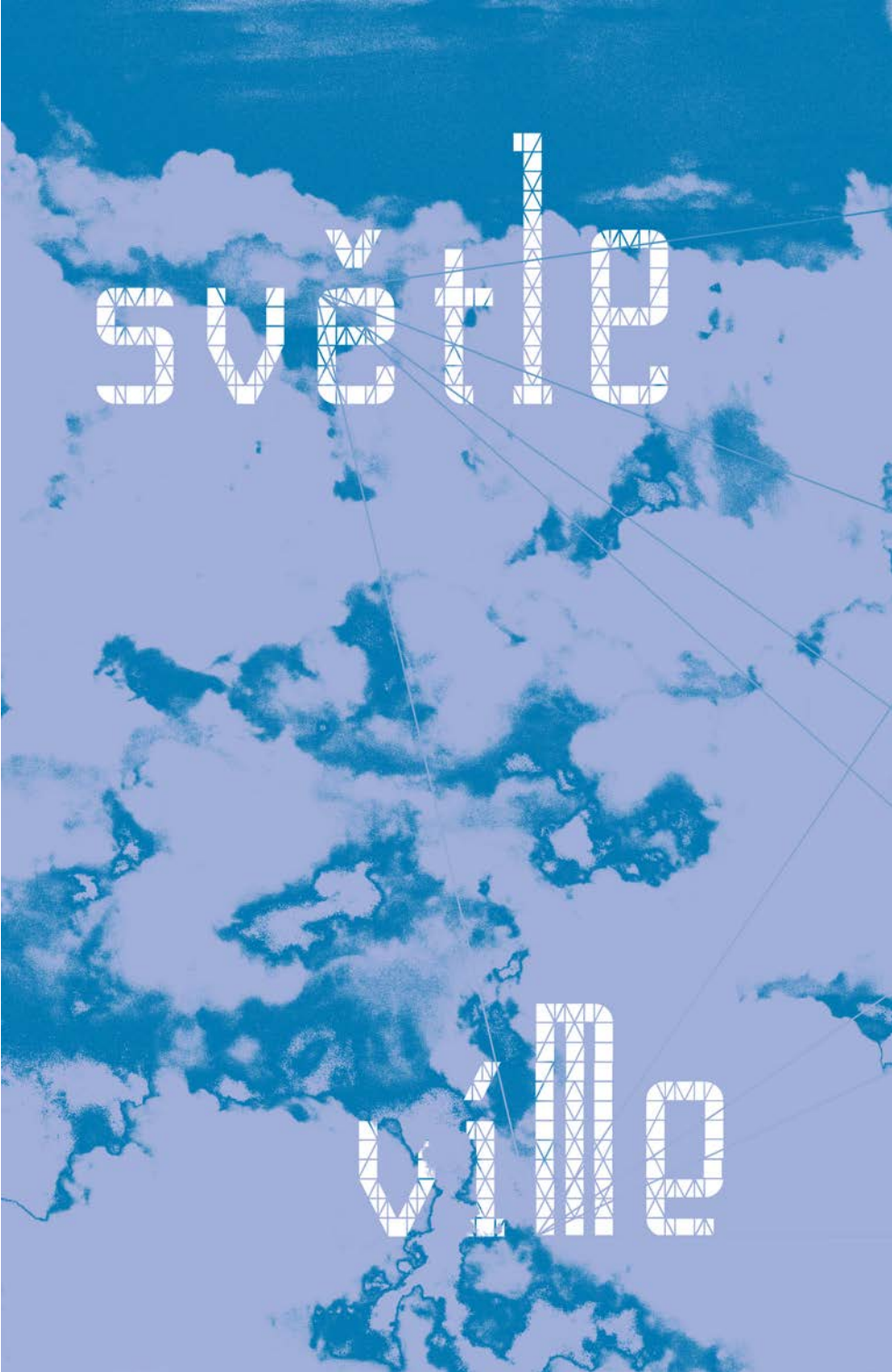
00

světlo

toho,

2017

světlo

The background of the entire image is a vibrant blue sky filled with soft, white, wispy clouds. Overlaid on this background is a network of thin, white, straight lines that crisscross the frame, creating a sense of depth and connectivity, similar to a web or a flight path map.

světlo

vlně

Ve
toho,
en

Zia Haider
Rahman

IN THE LIGHT OF WHAT WE KNOW

Copyright © 2014, Zia Haider Rahman

All rights reserved

Inside pictures © ML Design

Translation © Gisela Kubrichtová, 2017

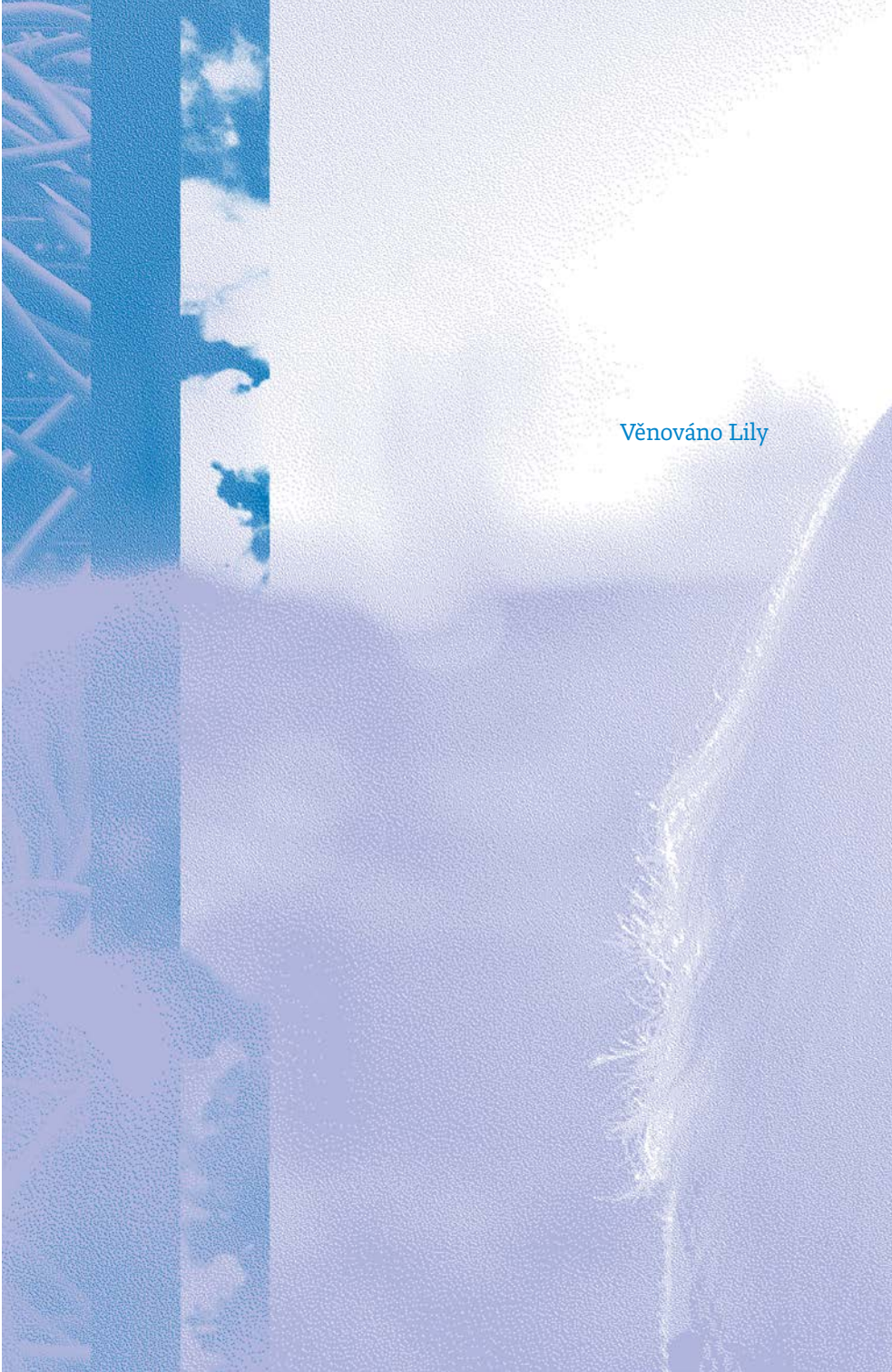
Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2017
(elektronické vydání)

Vychází za finanční podpory Ministerstva kultury ČR

ISBN 978-80-7577-241-1 (Formát PDF)

ISBN 978-80-7577-242-8 (Formát ePub)

ISBN 978-80-7577-243-5 (Formát MobiPocket)

Věnováno Lily

Zaobíráme-li se historií, tvrdil Hilary, zaobíráme se předem připravenými a do našeho mozku vrytými obrazy, na něž bez hnutí zíráme, zatímco pravda je někde jinde, opodál, kde ji ještě nikdo neobjevil.

W. G. Sebald, *Austerlitz*

Příjezd aneb špatné začátky

O exilu je kupodivu podmanivé přemýšlet, ale zažívat ho je hrozné. Je to vynucená nezhojitelná průrva mezi lidskou bytostí a rodnou zemí, mezi já a jeho skutečným domovem. Jeho zásadní smutek nelze nikdy překonat. Je sice pravda, že v literatuře i v dějinách najdeme hrdinské, romantické, velkolepé, ba dokonce vítězné epizody ze života exulantů, nejsou však ničím jiným než snahami o zdolání ochromujícího zármutku, způsobeného odloučením. Úspěchy exilu jsou neustále podrývány pocitem nenávratné ztráty.

Edward W. Said, „Reflections of Exile“ („Přemítání o exilu“)

Víte, už jako malý kluk jsem měl vášnivě rád mapy. Celé hodiny jsem se vydržel dívat na Jižní Ameriku, na Afriku nebo Austrálii, všechna ta objevitelská sláva mi popletla hlavu. V té době byla na zeměkouli ještě spousta neprobádaných končin, a když jsem uviděl nějakou, která vypadala na mapě obzvlášť vábivě (jenže takové mi připadaly všechny), zapíchl jsem do ní prst a řekl: Až vyrostu, rozjedu se tam.

Joseph Conrad, *Srdce temnoty*

Není to zakresleno v žádné mapě; skutečná místa tam nikdy nejsou.

Herman Melville, *Bílá velryba*

Jednou v září roku 2008 se v časných ranních hodinách na prahu našeho domu v Jižním Kensingtonu objevil ztrhaný a vyčerpaný člověk snědé pleti, s vystoupělými lícními kostmi a zanedbaným vousem. Mohlo mu být tak kolem padesátky. Měřil asi sto osmdesát centimetrů, o pár mín než já. Na sobě měl větrovku z Berghausu. Suchý zip visel nezapnutý a krátké rukávy odhalovaly pruh světlejší kůže nad zápěstím pravé ruky, kde dřív možná nosíval hodinky. Vybledlé pohorky měl zavázané různými tkaničkami a z vyboulených kapes vojenských kalhot vykulovaly hrany neidentifikovatelných předmětů. Na zádech nesl batůžek a na práh si odložil plátěnou cestovní tašku.

Vypadal rozrušeně. Nemluvil nesouvisle, ale spustil s pronikavou naléhavostí. Nedělal si starost s nějakým představováním, jako by pokračoval v dávno přerušném rozhovoru. Nechal jsem ho nerušeně mluvit a přitom jsem se usilovně snažil zjistit, co mi na něm připadá povědomé, až mne najednou upoutalo německé jméno, které jsem neslyšel už téměř dvacet let.

Tehdy se mi jednotlivé podrobnosti těch okamžiků do vědomí nevtiskly. Teprve později, když jsem si začal věci zapisovat, se mi podařilo si je postupně vybavit. Svůj profesní život jsem strávil ve finančnictví, což je odvětví zabývající se takovými drobnostkami, jako jsou malé pohyby měnového kurzu, na nichž může záviset osud milionů dolarů, liber nebo jenů. Měl bych ale říct, že za svůj profesní úspěch — tedy za úspěch, který jsem dříve měl — vděčím ani ne tak citu pro detail, který je ve finančním sektoru dost běžný, jako spíše své schopnosti pojmut situaci jako celek. Rozpoznat v ní obecné vzorce a zcela nové obchodní příležitosti. Avšak při zaznamenávání svých hovorů se Zafarem, při třídění a přípravě veškerého poskytnutého materiálu, včetně jeho mnoha obsáhlých a pestrých zápisníků, jakož i při svém vlastním výzkumu všeho potřebného, mi nejvíc práce dalo právě líčení detailů. Přesněji řečeno podrobností jeho příběhu, který je — ač by Zafar takové patetické výrazy odmítl — příběhem rozvratu států, války

v jednadvacátém století, sňatků anglické aristokracie a matematikou lásky.

Jméno rakousko-amerického matematika dvacátého století Kurta Gödela jsem naposledy slyšel o jednom červencovém víkendu na počátku devadesátých let, když jsem pobýval v New Yorku. Přijel jsem tam z Londýna na měsíční zaškolení v centrále investiční banky, do které jsem před nedávnem nastoupil. Do jisté míry jsem za své místo ve firmě, v níž jsem se později stal společníkem, vděčil Zafarovi. Ten už tehdy prováděl derivativní transakce v kancelářích stejné banky na Wall Street a rychle si vybudoval pověst brilantního, i když poněkud nevypočitatelného finančního mága.

Já jsem stejně jako Zafar studoval matematiku v Oxfordu, to však bylo celkem vzato asi tak všechno, co jsme měli společného. Pocházel jsem z privilegovaného prostředí. Můj otec byl potomkem známé pákistánské rodiny s rozsáhlým majetkem. V Pákistánu se také seznámil a oženil s mou matkou. Novomanželé potom odcestovali do Princetonu a tam jsem se jim narodil já, takže jsem americkým občanem. Otec v Americe získal doktora a pak se s námi přestěhoval do Oxfordu, kde přijal místo profesora fyziky. Já nejsem žádný génius a vím, že bez nejlepších anglických škol bych příležitostí, které se mi naskytly, nikdy tak dobře využít nedokázal.

Zafar však přijel v roce 1987 do Oxfordu se svérázným vzděláním, které dal z velké části dohromady vlastním úsilím. Ve školách se buď nudil, nebo ho tam šikanovali, a tak přecházel z jedné do druhé. Jeho rodina se přestěhovala do Británie, když mu bylo teprve pět, ale potom, ve dvanácti, nebo podle nových výpočtů spíš v deseti letech, se Zafar z Británie vrátil na pár let do vesnice v Bangladéši.

Pro něj byl Oxford určitě vysněnou metou, něčím, kam to, jak se říká, dotáhl. V prvním ročníku jsme spolu často sedávali ve společenské místnosti u oken, která vedla na nádvoří, a já jsem

si všiml, jak groteskně špatně vyslovuje jména různých evropských matematiků — Lebesguea, Gausse, Cauchyho, Legendra a Eulera. Nerad to říkám, ale nejdřív jsem se mu v duchu posmíval. Jenže mi brzy došlo, že Zafarovy nedostatky dodávají jeho vzdělání punc samostudia, kdežto já za to svoje vděčím vynikajícím učitelům. Přiznám se, že jsem mu tenkrát malinko záviděl.

Avšak největší odlišnost mezi námi spočívala v tom, že jsme pocházeli z různých společenských tříd. Až teprve za dva roky po našem prvním setkání jsem si začal uvědomovat, jak je tenhle rozdíl důležitý. Už jsem se zmínil, že otec byl vysokoškolským profesorem na Oxfordu, a moje máti, poté co vyprovodila své jediné dítě na univerzitu, navázala na svou profesi psycho-terapeutky. S vervou se pustila do rekvalifikace, aby si doplnila vědomosti, které jí unikly během let, kdy mě vychovávala. Dědeček z matčiny strany byl pákistánský velvyslanec ve Spojených státech a dostal se do elitních mezinárodních kruhů. Jeho nejbližším přítelem byl Muhammad Asad, krátce po roce 1947 velvyslanec Pákistánu při OSN, původním jménem Leopold Weiss, rakousko-uherský Žid, narozený na dnešní Ukrajině. Dědeček z otcovy strany byl průmyslník, který svůj majetek, založený na vlastnictví a pronájmu pozemků, ještě rozšířil o zisk z podnikání ve spedici.

Během roku se mnou Zafar párkrát přišel na oběd do domu mých rodičů, což byla velká třípatrová viktoriánská budova, podobná spoustě jiných v téhle části Oxfordu, avšak o něco prostornější než domy většiny profesorů. Ještě dnes mne zaplaví pocit pohody a lehkosti, kdykoliv se tam vrátím, po velikém oblouku příjezdové cesty kráčím k vitrážovým vstupním dveřím a pod nohama mi křupe štěrk.

Při své první návštěvě zůstal Zafar stát na prahu s pusou lehce otevřenou, opakovaně si čistil boty o rohožku a těkal očima po rozlehlé hale. Očividně užasl nad knihami — to se lidem stává často —, protože byly všude: police s knihami zabíraly

stěny do posledního místečka, knihy přetékaly na podlahu, dokonce i na schodiště, kde stály opřené o zeď a připomínaly tahací harmoniku. Stará vydání vědeckých časopisů hřadovala v šanonech na regálech, které protínaly stěny obývacího pokoje jako linky v poznámkovém bloku. Novější čísla ležela v malých štosech rozmístěných na sekretáři a po zemi. Zafar si to všechno prohlížel, ale nakonec spočinul očima na vzdálené stěně, kterou pokrývala otcova sbírka zarámovaných starých map indického subkontinentu pod britskou vládou, oblasti, která se dnes táhne od Pákistánu přes Indii až do Bangladéše. Zafar se u map zastavil a zjevně soustředil svůj zájem na jednu z nich, na mapu severovýchodního cípu subkontinentu. Dlouhé minuty na ni beze slova zíral. Teprve když bylo na čase přemístit se do jídelny k obědu a otec položil Zafarovi ruku na rameno, pak se z náruživého zkoumání mapy probal.

Po obědě jsme odcházeli a Zafar navrhl, abychom nejezdili autobusem a vrátili se do školy pěšky, a já jsem souhlasil. Domníval jsem se, že se mnou chce o něčem mluvit. Matematik Kurt Gödel taky chodil pěšky, vyrážel za západu slunce a vracel se po půlnoci. Zjistil totiž, že v tuhle dobu dostává nejlepší nápady. Albert Einstein pracoval také ve vědeckém institutu v Princetonu a měl Gödela moc rád. Říkával, že v posledních letech, kdy už neprováděl mnoho výzkumů, chodil každý den do institutu jenom proto, aby mohl jít s Kurtem pěšky domů.

Myslel jsem si, že se mnou Zafar chce mluvit, ale on celou cestu po Banbury Road mlčel. Vytušil jsem, že ani tak nehledá správná slova, jako že si spíš snaží utřídit myšlenky. Vzpomněl jsem si na tu mapu, která ho viditelně přitahovala, a rád bych se ho zeptal, co tak upoutalo jeho pozornost. Ale nechtělo se mi jeho zahloubané mlčení rušit. Když jsme došli na Broad Street a blížili se k branám koleje, promluvil. Musíš se seznámit s mými rodiči, řekl. A u toho zůstalo.

Než k tomu došlo, uběhl víc než rok. Jednoho dne Zafar složil závěrečné zkoušky — dostudoval o rok dřív, za dva roky místo

tří, zatímco já jsem měl ještě rok před sebou. Řekl mi, že druhý den ráno o půl osmé přijedou jeho rodiče. Poprosil mě, abych na něj počkal u severního vchodu koleje a pomohl mu naložit věci, a potom prý bude moc rád, když s nimi půjdu na snídani do kavárny v Headingtonu, protože po ní oni tři, Zafar a jeho rodiče, vyrazí zpět do Londýna.

V sobotu v půl osmé ráno byl — a řekl bych, že každou sobotu stále je — v Oxfordu naprostý klid. Připadalo mi zvláštní, že jeho rodiče mají přijet tak brzy, vždyť jim cesta z Londýna přece nemůže zabrat víc než zhruba hodinu. Nedokázal jsem si to vysvětlit jinak, než že se Zafar za své rodiče stydí. Nechce, aby se s nimi ostatní setkali, a z toho důvodu si zařídil, aby ho vyzvedli takhle časně.

Když jsem přišel, Zafar s otcem už nakládali tašky a krabice do kufru vozu Datsun Sunny. Jeho otec měl plnovous a na hlavě těsnou čapku. Stál tam v šedivých kalhotách, kožených polobotkách a zeleném svetru s výstřihem do V. S úsměvem mne vítal. Připadalo mi, že přitom jakoby uctivě sklání hlavu. „*As-salámu alaikum*“, pozdravil mne, a potom začal mluvit urdsky. Víím, že Bangladéšané určitého věku tuhle řeč znají, ale dnes je udrština hlavně jazykem Pákistánců. Zafar mu patrně řekl, že moje rodina je původem z Pákistánu. Když jsem odpověděl, že urdsky moc dobře neumím, Zafarův otec se zatvářil zklamaně, ale potom vzal moji ruku do obou dlaní a trochu nejistě několikrát zopakoval „dobrý den“.

Zafarova matka stála u auta v indigově modrém *sáří*, jehož cíp měla přehozený přes hlavu. Také mne pozdravila „*as-salámu alaikum*“, ale na rozdíl od Zafarova otce se chovala sebevědomě. Ukázala na pískovcové budovy kolem nás, z nichž některé tu stály několik staletí, a poznamenala, že v Oxfordu všechno vypadá staře. Cožpak si nemohou dovolit něco nového? ptala se bezelstně. Podíval jsem se na Zafara, a ačkoliv jsem si byl jistý, že to slyšel, mému pohledu se vyhnul. Pochopil jsem, že to bylo za ty dva roky, které strávil v Oxfordu, městě vzdáleném od Lon-

dýna necelých sto kilometrů, poprvé, co ho rodiče navštívili — a to teprve když odtud jednoho rána v tichosti odjížděl.

Slova *as-salámu alaikum* říkali Zafarovi rodiče poněkud afektovaně. Poznal jsem, že je vyslovují jako někteří pobožní muslimové, zejména mnozí z těch, co podnikli povinnou pouť do svatého města Mekky. Tam, uprostřed davu tisíců muslimů z celého světa, v babylonu jazyků, kde Nigerijec zdraví Malajsijsce a Bangladéšan Uzbeka, nabývá tenhle pozdrav zvláštního významu, je totiž prostředníkem mezi všemi. Arabská výslovnost tohoto sousloví možná zdůrazňuje ducha bratrství. Zafarův otec nakládal do auta poslední bednu a já jsem se v duchu ptal sám sebe, jestli to je právě zbožnost rodičů, za co se Zafar stydí, ačkoliv dnes, když už něco vím o jeho náboženském obratu, je mi jasné, že to tak asi nebylo. Myslím si, že se sice za rodiče styděl, ale daleko víc se styděl za to, že se stydí.

Můj otec mne vedl k chápání posvátných povinností víry, aniž se někdy zřekl autority vědy. Je to muslim, žádný fanatik, ale strážlivý věřící. Odjakživa se účastní pátečních modliteb, ale bere je spíš jako společenskou událost, která mu pomáhá udržovat vztah ke kořenům. Některá pouta pod vlivem času a vzdálenosti přirozeně zeslábla, jiná opustil záměrně, neboť prý touží po tom, aby jeho syn byl plnohodnotným Západanem. Kromě pátečního rituálu se otec nemodlí ani jedenkrát za den, natož pětkrát denně, jako to nařizuje sunnitský islám. Můj otec také nikdy nenosí čapku a nemá sebemenší pocit provinění při pití alkoholu. Pije jen příležitostně, „samozřejmě o křtinách a obřadech *bar micva*“, jak s oblibou podotýká. Jen se podívejte, říkává a vytahuje přitom ze skříňky lahev patnáctileté whisky, tahle whisky už rozhodně dozrála. Pojdme ji pokřtít ve jménu otce a syna.

Vzdor těmhle bezbožnostem — jež jsou, upřímně řečeno, v Pákistánu tradičně tolerovány už od dob zakladatele státu Džinnáha, velkého milovníka whisky —, se můj otec dříve stejně jako dnes označoval za stoupence víry. Když jsem se ho jednou zeptal, jak může fyzik věřit v Boha, řekl, že fyzika nevysvětluje

všechno a že neodpovídá na otázku: Proč tyhle zákony, a ne jiné? Jemu nestačilo nahlížet na svět v jeho jednoduchosti. Musel bych se rozhodnout, jestli mi věda dostačuje, říkal mi.

Moje máti měla oproti tomu pro náboženství jen pohrdání. Tvrdila, že islám utlačuje ženy a nabádá lidi, aby přijali svůj mizerný úděl na tomhle světě výměnou za příslib jakéhosi smysleného šťastného a věčného života. Takový opiát prý není nic pro ni.

Zafarova matka mne zaujala víc než jeho otec. Když píšu tyhle řádky, vybavuji si velice zajímavý článek z jednoho časopisu, který je dnes možné snadno dohledat na internetu. Tahle práce z pera primatologa Franse De Waal se týká rozpoznávání příbuzenských vztahů u šimpanzů. De Wall s kolegyní Lisou Parrovou zadali zkoumaným šimpanzům následující úkol: opice měly přiřadit digitalizované portréty neznámých samic k obrázkům jejich potomků. Šimpanzi překvapivě dokázali spárovat obličej matek a synů, čímž potvrdili, že jsou schopni rozpoznat příbuznost, aniž předtím s dotýčenými jedinci přišli do styku.

Kdybych byl před stejný úkol postaven já, jsem si téměř jistý, že bych Zafara k jeho matce nepřičítal, protože jsem mezi nimi neviděl sebemenší podobnost. Ve vzhledu jeho otce — měkkých očích, kulatém obličejí i ve sklonu hlavy — v tom všem jsem Zafara poznával. Avšak jeho matka byla mému příteli se svými pronikavými a rozhodnými očima, podlouhlým, hubeným obličejem a napjatými ústy podle mého dojmu naprosto cizí.

Když se setkáme s nějakou tváří, vnímáme ji jako celek, a to díky procesu integrace jednotlivých částí, který se podle některých vědců a lékařů odehrává ve zrakovém nervu dlouho předtím, než dojde k nějakému přenosu do mozku. Na sítnici útočí přehršle informací, jež by nedokázala zpracovat, nebýt nervových vláken za okem, která z nich vydestilují znak, jež naše inteligence dokáže vstřebat. Vidíme-li řádek písmen, například slogan na billboardu, neubráníme se tomu, abychom přečetli slovo; nevidíme jednotlivá písmena odděleně, spíš okamžitě po-

chopíme celé slovo, a navíc i jeho význam. Onoho červnového rána v Oxfordu mi připadalo, že tvář kamarádovy matky nevykazuje sebemenší náznak podobnosti se Zafarem, jako by jejich obličeje byla slova napsaná v různých jazycích.

Dodnes lituji toho, že jsem se omluvil a na tu snídani do Headingtonu s nimi nešel. V tu chvíli a bezprostředně potom jsem si namlouval, že jsem pochopil, že mě tam můj přítel vlastně nechce. Ke své hanbě však musím přiznat, že jsem se spíš za něj styděl. Ještě ostřejší byl zneklidňující pocit, který jsem v těch několika minutách měl; totiž že se mezi mnou a ním rozevřela vzdálenost z důvodů, jež byly zčásti mimo mé chápání. Od toho dne se už Zafar o svých rodičích nikdy nezmínil. Jestliže za přátelství něčím platíme, tak možná tím, že v sobě vždycky nese břímě viny. Nepopírám, že jsem v určitých věcech selhal, například jsem neposkytl pomoc v těžké chvíli nebo jsem nezasáhl v okamžiku, kdy by přítel zasáhnout měl, že jsem zkrátka selhal jako přítel. Moje lítost nad tím, co jsem neudělal, však bledne před vinou, již nesu za to, čeho jsem se dopustil, a za následky tohoto činu.

Stejně tak mne za psací stůl s perem v ruce a touhou vyrovnat se se Zafarovým příběhem, svou rolí v něm i s naším přátelstvím nepřivádí pouze má vina. Je to spíš cosi, co se nedá nazvat jedním slovem, co však, jak doufám, získá svůj tvar v průběhu psaní. Tohle všechno je vlastně celkem příznačné — a také by mělo být —, když vezmeme v úvahu předmět Zafarovy dlouhotrvající posedlosti. Je jím údajně největší matematický objev minulého století, poučka s prostým poselstvím, že i kdybychom toho věděli sebevíc, nemůžeme dokázat, že to je pravda, dokonce ani v matematice. V jistém smyslu jsem si tedy troufl vydat se na neprobádanou půdu, aniž jsem měl jistotu, že je vůbec možné ji probádat.

Když můj zpustlý přítel stál na prahu našeho domu, vyslovil Gödelovo jméno zřetelně a správně a já jsem si okamžitě

vzpomněl na to jasné nedělní odpoledne v New Yorku, kdy jsem mu naznačil, že jsem ho už v matematice dohnal. Měl jsem za to, že Zafar už matematiku tak skvěle neovládá, protože poté, co složil bakalářské zkoušky na prvotřídní Oxfordské univerzitě, k překvapení všech studium matematiky úplně opustil a začal studovat práva na Harvardu. Já jsem oproti tomu po završení třetího ročníku a jednom roce volna pokračoval ve studiu ekonomie a aplikované matematiky.

Toho rána před lety, kdy jsme kráčeli alejí stromů v Greenwich Village, odpověděl na můj názor větou, jež mi tehdy připadala záhadná: Matematika je plná krásy. Cítil jsem nutkání se ho zeptat, co považuje z matematiky za nejkrásnější, a možná tohle právě chtěl — abych se ho takhle zeptal —, to nedokážu říct. Gödelův teorém neúplnosti, odpověděl bez zaváhání. Ačkoliv jsem si výrok teorému pamatoval celkem dobře, vůbec jsem nechápal, proč ho považuje za tak mimořádně krásný. V každém daném systému existují tvrzení, která jsou pravdivá, ale jejich pravdivost nelze dokázat. Tak praví teorém. Jak prosté. Ve svých důsledcích je to samozřejmě šokující věta a o něco později, čili v týdnech, které následovaly po Zafarově náhlém objevení se na našem prahu, mnoho let od onoho červencového dne v New Yorku, mi jednoduše vysvětlil, proč je pro něj Gödelův teorém neúplnosti tak důležitý a proč — smím-li vyslovit svůj vlastní názor — je svět v době dogmat tak pošetilý, že ho ignoruje.

Jak jsem s ním tak krácel tou newyorskou ulicí, pomyslel jsem si, že ta krása, kterou on vnímá, možná spočívá spíš v důkazu teorému než ve výroku samotném. Jenže důkaz Gödelovy znepokojivé poučky jsem si nedokázal vybavit — nejsem si jistý, jestli jsem ho vůbec někdy znal — a soudil jsem, že když Zafar před pár lety matematiku opustil, určitě už ho také zapomněl. Ovšemže jsem se mýlil, protože sotva jsem ho pobídl, začal předkládat argumenty, dychtivě jako děcko doplňoval zdánlivě nesouvisející kousky skládanky do všech jejích rohů. Stačilo ně-

kolik takových kousků, a už mi v duchu před očima vyvstal útržkovitý obraz důkazu. Zachytil jsem tehdy cosi z krásy, bohužel z krásy teprve vznikající, o níž nedokážu říct, jestli jsem ji doopravdy viděl, nebo jsem jen propadl kamarádově euforii. Jeho vzrušený výklad byl vzápětí přerušen, protože jsme narazili na kolegu a takřikajíc jsme ztratili nit.

V ulicích New Yorku, kam jsem téměř každý měsíc přijížděl na služební cestu, a později v ulicích Londýna jsme podobných procházek podnikali bezpočet. Mnohé se mi zapsaly do paměti, pokud však z ní některé vystupují výrazněji než ostatní, jsou to určitě ještě dvě další.

První se odehrála nedaleko Wall Street, a přestože zřejmě neměla pro Zafarův příběh větší význam, rád na ni navzdory nynějším okolnostem vzpomínám. Větší část procházky mne můj přítel vyučoval — pomáhal mi naučit se z paměti báseň e. e. cummingse „kam jsem nikdy necestoval“. Hovořil o jejím rytmu a kadencích a rozebíral postupně její obrazy. V paměti měl bezednou studnici poezie a tahle báseň byla jeho odpovědí na mou prosbu o něco, čím bych mohl okouzlit ženu, která se měla stát mou paní.

Druhá vycházka měla úplně jiný charakter. Byla znepokojivá, neboť odhalila jednu Zafarovu stránku, o níž jsem do té chvíle neměl ani tušení, a to už jsem ho znal skoro deset let. Bylo to v roce 1996, moje žena a já jsme se zrovna usadili v našem novém domově v Jižním Kensingtonu. Zafar se vrátil z New Yorku a bydlel v Londýně. Na konci pracovního dne jsme se s povolenými kravatami sešli na skleničku v jedné hospůdce v Notting Hillu. V tu dobu jsme se už moc často nevidali. Vypil jsem pár piv a Zafar si jako vždy objednal sklenku šampaňského. Jeho volba by mohla působit poněkud snobsky, nebýt toho, že moc nevydržel a obecně ho alkohol příliš nelákal. Navíc, jak mi jednou vysvětlil, měl šampaňské docela rád, jelikož mu bublinkami připomínalo limonádu, ale na rozdíl od ní mu nekazilo žaludek. Na univerzitě — jak se dalo čekat — se jeho záliba stávala terčem

posměšků, ale časem snad tenhle zvyk začali všichni brát jako roztomilý vrtoch.

O hodinu později jsme vyrazili ke křižovatce na Portobello Road, kde jsme se měli rozejít. Já jsem chtěl jet domů taxíkem, on se chystal jít za Emily. Později jsem se dozvěděl, že tou dobou už byly potíže s Emily v plném proudu. Žasnu teď nad tím, že mi tenkrát při hovoru v hospodě nic neprozradil.

Šli jsme zvolna ulicí, když vtom zaduněl nějaký hlas: Hej, ty! Zafar a já jsme se ohlédlí a spatřili dva chlapy s pečlivě vyholenými hlavami. Oba byli v džínách a vypadali, že často zdvihají činky. Opírali se o zábradlí a hleděli na nás. První muž, zřejmě ten, který promluvil, byl o dost větší než ten druhý. Navzdory ročnímu období byl jenom v bílém tričku. Druhý měl na sobě rozepnutou koženou bundu, která jen nepatrně zakrývala jeho nadváhu. Vysoký chlap v bílém tričku, očividně alfa samec téhle dvojice, se zaměřil na mého přítele. Ve tváři se mu objevil posměšný výraz.

Mluvíš anglicky? zeptal se Zafara.

Zafar se na něj zahleděl, otočil hlavu k menšímu muži, pak ji znovu obrátil k alfa samci a odpověděl se strojeně dokonalým přízvukem toho nejnadutějšího Angličana: Bohužel. Ani slovo. Hezký den.

Zafar mne zlehka vzal za loket, oba jsme se otočili a šli dál. Po několika krocích jsem se ho polohlasem zeptal: Co to sakra mělo znamenat? Zafar mi řekl, že z místa, kde jsem stál, jsem nemohl vidět to, co viděl on.

A to bylo co? zajímal jsem se.

Rameno toho chlapa v tričku, odpověděl.

Co? Že měl rukávy vyhrnuté až k ramení?

A na něm vytetovaný hákový kříž a pod ním C18, dodal.

Co znamená hákový kříž, jsem věděl, ale neměl jsem ani potuchy, co je to C18.

C18, vysvětloval Zafar, je zkratka pro Combat 18. Combat znamená boj, jednička odpovídá prvnímu písmenu abecedy a osmička osmému.

No a? divil jsem se.

A. H. jsou iniciály Adolfa Hitlera a Combat 18 je nechvalně známá militantní neonacistická skupina.

Aha, hlesl jsem.

Po třech blocích Zafar ostře zahrnul do postranní uličky, která nás odvedla z Portobello Road. Řekl, že to chce vzít oklikou. To mi připadalo divné, protože už tehdy měl trochu zpoždění na večeri s Emily.

V polovině cesty prázdnou uličkou jsem na dlažebních kostkách zaslechl kroky. Když jsem se otočil, spatřil jsem ty dva skinheady, jak jdou za námi. Zafar mi nařídil, abych mlčel, a zastavil se. Došli až k nám.

Jseš vtipnej, co? spustil na Zafara chlap v bílém tričku. Takovej náš chytrolín, co? Ty jeden přičmoudlej Pakouši.

Vy jste rasista? opáčil Zafar.

Nějakej drzej, ne?

Zafar neodpověděl, ale podíval se na mě a řekl: Vidiš, co má ten džentlmen na rameni? Podíval jsem se mu na rameno a totéž udělal on, ten alfa samec. Podíval se na svoje vlastní rameno.

A pak se najednou válel na zemi. Dusil se, kašlal, chytal se za hrdlo, děsivě sípal a lapal po dechu.

Chlap v kožené bundě stál jako zařezaný. Zafar mu řekl, ať poslouchá.

Dal jsem tvému kamarádovi ránu do ohryzku, vysvětlil Zafar. Můžeš si to se mnou rozdat, nebo můžeš zavolat pomoc a kamaráda zachránit.

Chlap se ani nehnu.

Máš telefon? zeptal se Zafar.

Chlap kývl.

Zafar mě vzal za loket a vraceli jsme se uličkou zpět. Za zády nám znělo příšerné chrčení muže na zemi a zmatené drmolení jeho kumpána do mobilu. Byl jsem v šoku.

Na Portobello Road jsem se Zafara zeptal, jestli si myslí, že půjdou na policii.

U soudu by to bylo slovo dvou mírných Jihoasiátů proti slovu násilnických skinheadů, z nichž jeden má vytetovaný hákový kříž a zkratku Combatu 18. Co by tak asi řekli? Že jsme vyvolali rvačku?

Potom jsme se rozešli. Teprve později, když se mi znovu vybavily výjevy z onoho večera, se dostavily určité otázky. Snažil se Zafar těm dvěma vyhnout, nebo ve skutečnosti tu rvačku vyvolal? Zahnul do tiché uličky, aby skinheadům zmizel z očí, nebo aby se s nimi utkal?

Toho večera v šestadevadesátém se mi Zafar zjevil v pro mě dosud neznámém světle. Nevěděl jsem však, co s tím. Ta událost se zdála skoro absurdní, ale skutečně se stala. Kdyby mi ji někdo vyprávěl, nevěřil bych mu.¹ Při psaní těchto řádků jsem si uvědomil, že jsem Zafarův návrat onoho zářijového rána roku 2008 uvítal nejen proto, že rozdmýchal uhlíky našeho dřívějšího přátelství, které nikdy nepřestaly žhnout, ale také proto, že mě přivedl na jiné myšlenky. Prolomit zevnitř návyky mysli není snadné. V době Zafarova příchodu jsem zrovna často přemítával nad životem. Do jisté míry to přivodil zmatek na finančních trzích a hrozba předvolání před kongresový či parlamentní výbor. Jakožto menšinový společník firmy jsem z toho všeho byl bezradný. Takové pocity jsou v mé branži určitě cizí mnoha mužům a ženám, kterým narostlo obrovské sebevědomí, když jako matadoři zdolávali býčí nebo medvědí trh. Já jsem však v roce 2008 nesnil o ještě větším bohatství, ale spíš o tom, že znovu nabudu pocitu kontroly nad svým osobním životem.

Moje zahloubanost do značné míry rostla spolu s rozšiřující se propastí mezi mnou a mou manželkou — ženou, jež ve mně už nevzbuzovala žádnou vášeň a kterou mi přišlo čím dál

1 Příští rok jsem se v tisku dočetl o zatčení a odsouzení mnoha členů skupiny Combat 18. Dva z jejích vůdců uprchli do Spojených států, kde překvapivě získali politický azyl.

těžší respektovat. Když jsem se s ní seznámil, zrovna přišla do finanční sféry z předměstí keňského města Kisumu u Viktorii-na jezero, kde rok pracovala jako učitelka. Mluvila tenkrát bez přestání o těch dětech. Očividně si je zamilovala. Vyprávěla mi o osmiletém Onekovi. Kdykoliv položila třídě otázku, Oneka vystřelil ruku do vzduchu, a když ho kývnutím vyzvala k odpovědi, řekl: Nevím. Pamatovala si děti jménem, posílala jim pohledy a stále říkala, jak moc se tam chce vrátit a pobýt delší dobu. Peníze vydělané ve financích si chtěla naspořit, aby měla větší svobodu a mohla brzy odjet. A jak se rozvíjela naše láska, byla si jistá, že až ten den nadejde, přesvědčí k odjezdu i mě. Ale o patnáct let později už její idealismus zeslábl a ona se s vervou věnovala finančnictví, k němuž nadšeně konvertovala. Když jsme naposledy v hovoru narazili na téma jejího pobytu v Africe a jejích tehdejších snů, zastyděla se. Kdyby se styděla proto, že se k dětem nevrátila, něžně bych ji utěšoval: Cožpak se neříká, že když smrtelníci plánují, bohové se smějí? Pochopil jsem však, že se cítí trapně proto, že vůbec kdy takové ideály měla — pohrdala svou vlastní naivitou.

Chladná, bezcitná statistika nám říká, že polovina manželství dnes končí rozvodem. Mnozí naši známí se právě rozcházelí nebo už se rozvedli. My jsme však dlouho doufali, že jsme chráněni před těmi ohavnými vichry, které rozervaly tolik párů okolo nás. Dokonce jsme se utěšovali vymyšlením skutečných příběhů o těchto zkrachovalých manželstvích — že byla dopředu odsouzena k záhubě. Že tahle rozvedená dvojice neměla dostatečně podobné zájmy a tamtu zas rozvrátila revnivost, kterou jsme my dva odhalili hned na počátku.

Dnes jasně vidím, že víra ve výdrž našeho společného života čerpala hlavně z podobnosti našeho kulturního zázemí. Já i moje žena jsme byli dětmi pákistánských přistěhovalců, muslimů. Věřili jsme, že náš svazek je spojením něčeho většího, než jsme my sami, že nejen přežije, ale bude vzkvétat díky historii generací,

které se v nás proplétají. Vůbec nás nenapadlo, že by síla našeho přesvědčení mohla být pouze dílem touhy.

Dlouhé týdny zadumanosti živily rostoucí obavy z toho, co nám chystá budoucnost. Zafarovo zjevení pro mne bylo úlevou a rozptýlením, přestože to později znamenalo mnohem víc. Pohled na kamaráda ve mně zažehl pocit propojení, který tu byl dříve než mé manželství i má práce, pocit neomezených možností. Vzkřísil věci, na které jsem během let úmorného profesního kolotoče dávno zapomněl, a jen jsem sledoval, jak z mého domova odchází život. Stačilo mi Zafara vidět, a už se ve mně rozpoutala bouře po léta drímajících asociací. Ucítil jsem čerstvý závan nadčasové krásy, kterou jsem poznal za studií. Jak Zafar řekl před mnoha lety v New Yorku, matematika nemůže zkrotit svou vlastní krásu.

Tehdy mi připadalo zvláštní, že se můj geniální přítel rozhodl vzdát kariéry matematika a jít studovat práva. Když jsem se ho jednou zeptal, proč tak ostře změnil kurz, odpověděl jen, že by to mohlo být zajímavé. Kurt Gödel se v průběhu života ocitl na hranici šílenství. Ke konci vždycky nutil svou trpělivou ženu, aby jeho jídlo ochutnala první ona, protože se bál, že by mohlo být otrávené. Když potom sama vážně onemocněla a nemohla tuhle funkci vykonávat, Gödel umřel hladu. Myslím, že Zafar měl jakési neblahé tušení, že by na něj v matematice také mohlo číhat šílenství. Dnes ale vidím, že ho tohle nebezpečí vlastně nikdy neopustilo. Tak jej tedy nyní chápu: jako člověka, který prchá před duchy, a přitom pronásleduje stíny. To také vysvětluje peripetie jeho pracovního života, změny směru, které jsem většinou sledoval jen zpovzdálí, jelikož naše přátelství časem ztratilo svůj pevný bod, jak se to spolužákům z vysoké často stává.

Prostřednictvím sítě přátel a známých jsem si udržoval jisté povědomí o Zafarových krocích, ale i před jeho zmizením se toho o něm vědělo překvapivě málo. Někdy v roce 2001 se Zafar ztratil z dohledu úplně. Pak se o něm čas od času objevovaly různé fámy, některé vysloveně vyšinuté, jako že konvertoval

k římskokatolické víře a oženil se s anglickou šlechtičnou, že byl viděn v Damašku, v Tunisu či v Islámábádu, že zabil člověka, zplodil dítě a, což bylo nejabsurdnější, stal se špiónem britské tajné služby.

Onoho dne v roce 2008, kdy se Zafar ukázal u mých dveří, zůstal na okamžik nehybně stát na prahu a čekal, až ho pustím dál. Zablýsklo se mu v očích a já jsem pochopil, že to tu poznává. Od jeho poslední návštěvy uplynulo už skoro deset let. Dům se moc nezměnil. Zeptal se mě, jestli jsem už opravil tu nohu od otomanu v pracovně. Rozesmál jsem se. Jeden roh otomanu byl pořád ještě podepržený štosem knih.

Máš tu nohu?

Je pořád pod psacím stolem, odpověděl jsem.

Já to spravím — ale dneska ne. Potřebuju se vyspat.

Hodinu poté, co jsem ho uložil v hostinském pokoji, jsem se vrátil pro jeho oblečení. Vedle plátěné tašky jsem našel malou hromádku věcí. Zafar ze spaní něco mumlal. Asi minutu jsem se snažil rozluštit, co říká, ale nepovedlo se mi to.

Odnesl jsem mu prádlo do čistírny. Zapsal jsem si velikost kalhot a košile (nepodíval jsem se mu tehdy do kapes, což mě teď mrzí). Ještě předtím, než jsem zamířil do kanceláře odsedět si tam svých pár hodin, jsem se zastavil v obchodě. Hodlal jsem mu koupit nějaké nové šaty, podobné těm, jaké měl na sobě — vojenské kalhoty a flanelové košile. Teprve u pokladny jsem si uvědomil, že jsem bezmyšlenkovitě vybral obyčejné khaki kalhoty a modrou bavlněnou košili. Bankéřův oděvní vkus je asi to jediné, co je v bankovníctví předvídatelné.

Ten první den spal až do pozdního odpoledne a potom se dlouho koupal. Hladce oholený a oblečený do županu jedl u stolu v kuchyni omeletu se šunkou a houbami, kterou jsem mu připravil. Zapíjel ji kávou a pomerančovým džusem. Jedl pomalu, skoro opatrně. Pořád se zdál na svůj věk starší, i když proti tomu, jak vypadal ráno, když se objevil na našem prahu, o něco

omládl. Od očí se mu rozbíhaly vrásky a tváře mu na čelisti visely jako vytahané brašny na sedle starého koně. Divil jsem se, co se během jednoho desetiletí muselo přihodit v životě člověka, kterého jsem kdysi znal, že vypadá tak vyčerpaně. Když dojedl, uložil vidličku a nůž svorně na talíř, odsunul ho a pustil se do vypravování.

Všeobecné blaho našeho Východního impéria

Naše politika na severozápadní hranici Indie je velice důležitá, neboť se dotýká všeobecného blaha našeho Východního impéria, a je zvláště zajímavá v současné době, kdy jsou podél hranice ve značném měřítku prováděny vojenské operace proti seskupení nezávislých kmenů.

Je třeba pochopit, že současný stav není jen pouhým nenadálým povstáním ze strany našich nepokojných sousedů. Jeho příčiny tkví mnohem hlouběji a jsou důsledky událostí dávno minulých let.

Pokusil jsem se na následujících stránkách podat stručný historický přehled jeho proměnlivých fází v naději, že by to veřejnosti do jisté míry mohlo pomoci porozumět obecným dopadům tohoto stavu a vytvořit si správný názor na politiku, jež by se měla v budoucnosti uplatňovat.

Generál sir John Abye, *Indian Frontier Policy: An Historical Sketch*
(Politika indických hranic: Historický nástin)

Když po prohrané bitvě u Atbary přivedli Muhammada Ahmeda v poutech ke Kitchenerovi, velitel se ho otázel: Proč jsi přišel pustošit a drancovat mou zem? Takto promluvil vetřelec k člověku, jehož země to byla, a ten jen sklonil hlavu a neřekl nic. Dobře, když říkáte... Ano, mí drazí pánové, přišel jsem jako vetřelec až do vašich domovů: kapka jedu, kterou jste vstříkli do žil historie. „Nejsem žádný Othello. Othello byl klam.“

At-Tajjib Sálíh, *Season of Migration to the North* (Období stěhování na sever)

V pátek dvaadvacátého března 2002 jsem na letecké základně za Islámábádem nastoupil na palubu dvoumotorové cessny. Uvnitř už seděli tři pasažéři a za rozhrnutými záclonkami ještě dva členové posádky. Komisařka OSN pro lidská práva Mary Robinsonová měla v klíně tlusté desky a její volně vyčesané vlasy se dotýkaly zakřiveného trupu letadla. Naproti ní seděla Síla Džaláluddínová, manželka Muhammada Džaláluddína, a jak jsem lezl dovnitř, kývnutím dala na srozuměnou, že mě poznává, ale jinak se se mnou nebavila. Hned za nimi byla další dvě sedadla. Na jednom jsem zahlédl mladého muže v obleku a kravatě, kterého jsem neznal. O holeň měl opřený kovový kufřík. Druhé místo bylo volné pro mne. Cestoval jsem do Kábulu, zatím jen s velmi neurčitým záměrem. Požádal mne o to zpravodaj OSN v Afghánistánu a Emily, která pracovala pro Džaláluddína v jeho nové Agentuře pro rekonstrukci a rozvoj. Moje zadání však postrádalo jakékoliv podrobnosti, takže jsem se nemohl vyhnout myšlence, že tam jedu jen za Emily. Mým úkolem, aspoň podle dokumentů, bylo působit jako poradce na oddělení nové afghánské vlády. V Kábulu bylo poradců bezpočet, jako toulavých psů v Bombaji; i poradci měli své poradce a všichni působili přinejmenším jako „zvláštní poradci“ nebo „vrchní poradci“.

Krátce po startu vedle nás vylétl tryskáč amerického letectva. Od skleněné kupole kokpitu se odrazil šíp slunečního světla, vzplanul a vzápětí se ztratil. Letoun nás měl doprovázet na cestě. Myslím, že to byl F-15 Eagle — ale co já vím? Byla to stíhačka. Nic výjimečného. Vznesla se vedle nás, přesně jak to dělají stíhací letouny ve spoustě filmů. Člověk ten výkon neprožívá v daném okamžiku, ale skrze zaostřený obraz nesčetných filmových ztvárnění vojenské síly Spojených států. Který mazačný senátor neví, že může získat podporu lidí naočkovaných přesvědčením, že dokážou dělat totéž, co jejich hoši, jejich hrdinové, dělají na plátně? Skutečnost se takové fantazii nemůže rovnat. Ale nemysli si, že jsou tihle senátoři a kongresmani o něco

chytřejší. Sami jsou odkojení touhle krmí prohnanci a vítězství — satelitními snímky s laserovými terči v podobě zaměřovacích křížků, co se vznášejí nad nepřátelskými základnami, a příkrčenými siluetami speciálních jednotek, které při zvláštních operacích v poušti vstupují do nepřátelských stanů. Kolik z nich si utváří představu toho, co Amerika zmůže, ze záběrů amerických filmů zhlédnutých na plátně?

Miluju Ameriku jako ideu. Skutečnost je důležitá, ale rozporuplná. V Senegalu stojí budova, ve které drželi otroky, než je poslali do Nového světa. Postavili ji ve stejném roce, kdy byla v Americe podepsána Deklarace nezávislosti. Miluju Ameriku pro tu jasnou ideu za mračnem reality. Bez téhle ideje by radosti Ameriky byly pouhou náhodou, efemérou vrženou rukou osudu, aby se rozplynula ve vzduchu. A co je to za ideu? Je to idea naděje, ona velkolepá, troufalá myšlenka, nad níž se Brit červená studem. Snad je to idea, na které leckomu nezáleží, ale já ji potřebuju, chci ji. Miluju Ameriku, protože v první řadě myslí na to, kam člověk jde, a ne odkud přišel. Miluju ji pro její majestátní optimismus navzdory šedivému nezájmu Evropy, zejména Británie, takže si v Americe připadám jako sexuální bytost a také sexuální bytostí jsem. Před jedenáctým zářím jsem byl neviditelný, bezpohlavní tvor. Jak je to možné, že po jedenáctém září si mě lidé najednou všímají — a nejen že si mě všímají, jsem pro ně zajímavý, vracejí se ke mně pohledem, hodnotí mě, ba dokonce na mě sem tam zamrkají? Byla to jen náhoda, že si mě všimli, důsledek toho, že už jsem nebyl jen osobou určitého původu, nebo v tom bylo něco mnohem horšího? Snad si uvědomili, že ten člověk mezi nimi už není ten poddajný Ind, ten poddajný Pákistánec, ten *sipáhi*, ale opravdový muž? Před jedenáctým zářím jsem byl ukrytý za hradbou koloniální viny a staletí poroby mne zbavila mužnosti.

Zdálo se mi, že se Zafar svým velebením Ameriky nechal poněkud unést, a je docela možné, že jsem se nad tím mimoděk pousmál. Po chvíli pokračoval ve vyprávění.

S letounem F-15 Eagle po boku jsme letěli přes nejdivočejší krajinu, jakou jsem kdy viděl. Malá letadla obvykle nelétají ve velkých výškách a stíny šikmo dopadajících paprsků raního slunce zdůrazňovaly reliéf terénu. Dvě letadla vrhala na zemi ostrý stín, takže nebylo těžké si představit, jak proplováme mezi horami a kopci severovýchodního Afghánistánu. Tehdy nám řekli, že se někde poblíž, v rozlehlém pohoří Tóra Bóra skrývá Usáma Bin Ládín, muž pronásledovaný už předtím, než se pyšně přihlásil k odpovědnosti. Věřili jsme, že ho brzy najdou. Při pohledu z okna jsem viděl nehostinnou zemi, mnohem krásnější, než jakou jsem poznal v Bangladéši. Došlo mi, proč se v tomhle místě s tvrdými životními podmínkami daří dobrodružným představám, které tak fascinují Západany. Afghánistán pode mnou byl strohý — nerostla tam tráva, ani jediné stéblo. Nebyl svěží, zelenavý a vlhký jako Bangladéš, byla to prašná krajina zemitých tónů. Zatímco můj nádherný Silet pěl každoročně cyklickou píseň ročních období, vyprahlá, rozervaná bezútěšnost Afghánistánu skučela dlouhý žalozpěv starověkých příběhů. Jeho pukající krajina byla připravena přijmout spadlé jezdce, ztraceného cestovatele i všechny zmasakrované kmeny. Chápal jsem, proč to Evropana do takových míst táhne. Rozuměl jsem, proč chce procházet nesčetné hedvábné stezky, jež křižují tento pruh střední Asie, a v duchu jsem slyšel kázání britských kolonistů a postkolonistů, kteří lámou chléb a dávají ho domorodcům. Buď aby se mohli vrátit domů s báječnými historkami o tom, jak přežili v horách mezi bandou muslimů, nebo aby velebili humánnost Afghánců a s bezmeznou zbožností zdůrazňovali potřebu stavět mosty mezi kulturami.

Letadlo v bezpečné vzdálenosti opisovalo linii příkrého srázu, tu a tam přerušovaného rozeklaným skalnatým výčnělkem. Představoval jsem si, že kdybych zavřel jedno oko, mohl bych prstem obtáhnout ostrou hranu skály. Myslel jsem na mapy s vrstevnicemi, které používají horolezci a orientační běžci. Mapy spojující čarou dva body o stejné výšce, které ve dvou roz-

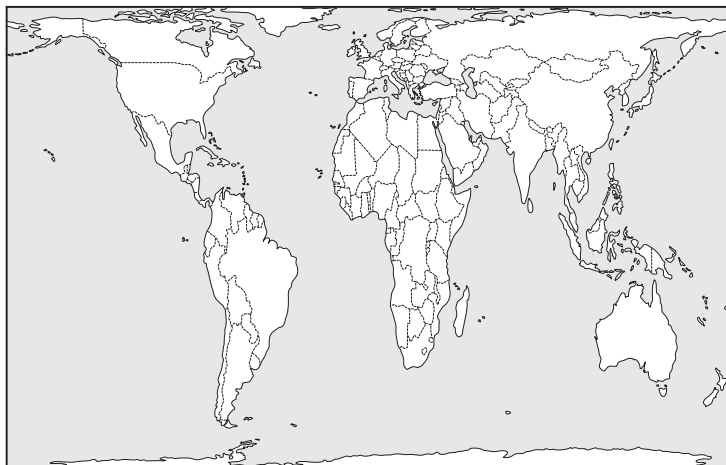
měrech poskytují dojem třírozměrného reliéfu známého světa. Kdysi jsme vidali stejný princip na meteorologických mapách v televizi — izobary, zakřivené čáry stejného tlaku vzduchu. Potom se všechno zjednodušilo a z obrazovky na nás dnes září jasná sluníčka s paprsky, jako by je nakreslilo dítě, a bublinkovité mraky. Mapy, ty s vrstevnicemi i všechny ostatní, nás fascinují, protože jsou to metafory, nástroje poskytující dojem věcí, jejichž skutečnost je daleko bohatší, ale bez nichž bychom si neuvědomovali nic a nikdy bychom nenašli svou polohu. To mapy záhadným způsobem dělají: mažou informace, aby nám nějaké vůbec mohly poskytnout.

Jako mapa londýnského metra, poznamenal jsem.

Ta ti nikdy neřekne, kde která stanice vlastně je, chytil se toho Zafar. V jistém smyslu to vůbec není mapa, ale diagram. Není topografická, ale topologická a vždycky se nabízí otázka: K čemu vlastně má taková mapa sloužit? Její tvůrce, Harry Beck, musel dobře vědět, že když jedeš podzemkou, vlastně tě moc nezajímá zeměpisná poloha stanic ani vzdálenosti. Je známo, že kdyby ses držel mapy a chtěl se dostat ze stanice Bank na Mansion House, jel bys Centrální linkou na Liverpool Street, tam bys přesedl na Okružní linku a vystoupil bys na páté zastávce, na Mansion House. Ale až by ses dostal na úroveň ulice a rozhlédl se, zjistil bys, žeš ujel sotva čtyři sta metrů. Mapa ti pomáhá hledat cestu po svém vlastním schematickém světě a žádá tě, aby ses zřekl reality asfaltových ploch, budov a parků. Teprve potom zase vystoupíš a znovu najdeš Londýn.²

-
- 2 Zafar v rozpravě o mapách pokračoval, ale já jsem se ji sem rozhodl vložit jako poznámku pod čarou. Vzpomínám si na úryvek z knihy *Na ostří nože* od Williama Somerset Maughama (toho jsem měl rád jako kluk), kde vypravěč říká: „Připadá mi správné upozornit čtenáře, že může tuto kapitulu s klidem přeskočit, aniž by ztratil nit příběhu, neboť se většinou nejedná o nic víc než o záznam mého rozhovoru s Larrym.“ Poté co vypravěč pasáž takto znevážil, podle mého

zcela nesmyslně pokračuje: „Měl bych nicméně dodat, že nebýt tohoto rozhovoru, možná by mi nestálo za to napsat tuto knihu.“
Maughamovo pokračování vynechám, vkládám však Zafarovu diskuzi o mapovém zobrazení. Připojil jsem ještě dvě schémata stažená z internetu, která odpovídají nákresům, jež Zafar sám velmi zjednodušeně během hovoru načrtl.

Viděl jsi někdy Petersovo zobrazení světa? zeptal se mě Zafar.

Slyšel jsem o něm.

Viděl jsi ho?

Myslím, že ne.

Je to mapa světa, na které jsou pevniny zakresleny podle svých skutečných rozměrů, vysvětlil mi Zafar.

To je taková ta mapa, jak na ní Afrika vypadá obrovská, skočil jsem mu do řeči. Na tu si vzpomínám.

Afrika tam vypadá obrovská, protože obrovská je. V Mercatorově zobrazení, které se nejvíc používá a které každý zná a každý si ho pamatuje, vypadá Grónsko větší než Afrika, ale ve skutečnosti by se do ní vešlo čtrnáctkrát.

To jsem netušil.

To ještě nic není, řekl Zafar. V Mercatorově zobrazení vypadá Brazílie přibližně stejně velká jako Aljaška, ale ve skutečnosti je pětkrát větší. Další divná věc je, že Finsko se zdá od severu k jihu delší než Indie. Ve skutečnosti je to obráceně.

Když to v osmdesátých letech poprvé vyšlo najevo, pokračoval můj přítel, Petersovo zobrazení způsobilo zlou krev právě proto, že volba kartografického zobrazení měla očividně politické důsledky pro naše vnímání světa. Kritikové Mercatorovy projekce zdůrazňovali její nedostatky a měli pravdu. Vždyť kolik školáků se při pohledu na mapu zeptá: Která je největší země na světě?

Ústřední problém zobrazování světa spočívá v tom, jak přenést zakřivený povrch země, zploštělého sféroidu, na rovnou plochu. A je tu ještě jedna komplikace: když stojíš na zemi, vydáš se jakýmkoliv směrem a jdeš pořád dál a dál, nikdy nenarazíš na žádný mantinel. Můžeš prostě jít kolem dokola zeměkoule. Ale když stojíš na mapě, na obdélníkovém kusu papíru, a uděláš totéž, ve výsledku narazíš na konec papíru. Dostat znázornění zakřiveného povrchu země na ohraničený kus plochého papíru, to je úkolem projekce.

Je to stejné, jako když překládáš poezii. Začneš v jednom jazyce a musíš dílo promítnout do jiného. Ta podobnost jde ještě dál. Při mapové

projekci máš spoustu věcí, které chceš zachovat, jako je rozloha, vzdálenosti, úhly a tak dále. Potíží je v tom, že je nemůžeš zachovat všechny. Matematika ti to nedovolí. Plochá mapa ti nedokáže zobrazit každou z těch věcí, dokonce ani přibližně. Musíš mezi nimi vybrat ty, které chceš zachovat. A v tu chvíli nastupuje volba zobrazení.

Jak Mercator dospěl ke svému zobrazení, se dá snadno předvést. Vezmeš míč a trochu ho seřízneš nahoře a dole. A pak si představíš, že ho natahuješ, takže jeho povrch vypadá jako dutý válec. Teď uřízneš pruh po délce toho válce. Ten můžeš položit na stůl. Všimni si, že jsi přišel o úplný vršek a spodek míče, a když se podíváš na Mercatorovu mapu světa, tak zjistíš, že vlastně vůbec neukazuje severní a jižní pól, a dokonce ani menší oblast kolem nich. To je Mercatorovo zobrazení, ale existují různé způsoby, jak zobrazit svět.

A ta podobnost s poezií? zeptal jsem se.

Úkolem kartografa je vzít materiál na zemském povrchu — jezera, hory a města — a vykreslit je na plochý povrch. Překladatel vezme báseň, kus textu v jednom jazyce, a jeho úkolem je pokusit se vyjádřit aspekty té básně — rým, metrum, rytmus, metaforu a význam — v jiném jazyce. Kartograf ti nepředloží miniaturu zeměkoule se všemi podrobnostmi té skutečné. Stejně tak ti překladatel prostě nedá stejnou básničku jako originál, jen s maďarským lexikem.

Oba stojí před stejným problémem, totiž že nemohou zachytit všechno přesně, a že aby mohli vůbec něco sdělit, musejí se některých věcí vzdát. Když jde kartograf ze zakřiveného povrchu země na rovnou plochu mapy, chtěl by v ideálním případě zachovat spoustu aspektů, jako jsou relativní vzdálenosti (aby byl poměr vzdálenosti mezi Islámábádem a Kábulem a mezi Londýnem a Dhákou stejný na mapě jako ve skutečném světě), relativní rozloha (aby byl poměr rozlohy Nigérie k newyorské čtvrti Brooklynu stejný jako ve skutečnosti), úhly (aby byl úhel protilehlých prímek, které svírá letecká základna Bagráma za hranicí Kábulu s leteckou základnou na ostrově Diego García v Indickém oceánu, kde sídlí americké letectvo, a se základnou RAF Brize Norton v královském hrabství Oxfordshire stejný jako

Když jsem se v kabině letounu díval dolů do údolí, honily se mi hlavou myšlenky na topografické mapy. S ostatními pasažéry jsem vůbec nemluvil, nevyměnili jsme si jedinou zdvořilostní frázi, a jakmile z mraků vysvitlo jasné slunce, zabořil jsem nos do Dantova *Pekla*, které mi poslala Emily, když jsem byl ve špitále. Léčil jsem se totiž na psychiatrii.

Pakliže Zafarův pohled potvrzoval obvinění, které jsem cítil z jeho slov, nevšiml jsem si toho. Samozřejmě jsem si to pamatoval. Ale byla to nepříjemná vzpomínka, z mnoha důvodů, a ke své hanbě musím přiznat, že jsem si z té epizody od Zafarova příchodu až do okamžiku, kdy mi to připomněl, nevybavil vůbec nic. Úplně jsem ji vytěsnil.

ve skutečnosti) a tak dále. Existuje spousta takových aspektů, víc než těch pár, co jsem zmínil, ale pravda je taková, že kartograf je nemůže zachovat všechny.

Všechno záleží na tom, co chceš, aby mapa zobrazovala, a k jakému účelu má sloužit. Mluví se o věcech, které se v překladu ztrácejí, ale některé věci se překladem dají také získat. Kartograf může na mapu přidat třeba hranice, které se mohou nebo nemusí na zemském povrchu reálně projevovat. Ale i když ve skutečném světě označuje hranici plot, tenhle plot není stejný jako politická hranice znázorněná na mapě: díra v plotě politickou hranici nenaruší. Červená čára přece ve skutečnosti není symbolem plotu, ale plot samotný je pouhým symbolem hranice.

Podstata toho všeho ale spočívá v tom, že všechna tahle znázornění či překlady vycházejí z nějakých potřeb. Ztráta informace a porozumění, kterou každé takové zpodobnění obnáší, je potom výsledkem aktu destrukce, který něčemu slouží. Mohlo by se zdát, že děláme krok kupředu, ale ve skutečnosti uděláme krok zpátky a dva kroky kupředu. Vždycky když chceme něčemu porozumět, musíme zjednodušovat a redukovat a hlavně se vzdát vyhlídky na to, že porozumíme všemu, abychom mohli porozumět vůbec něčemu. Myslím, že takhle je to s veškerým hledáním pravdy.

Přiletěli jsme na leteckou základnu Bagrám za Kábulem, pokračoval. Pod sluncem se zvedala linie hor, ale bylo to chabé slunce, sice jasné, ale nehřálo, takže když se otevřely dveře letadla a já jsem za Mary Robinsonovou a Sílou Džaláluddínovou vystoupil, studený březnový vzduch mě praštil do obličeje, jako bych dostal facku. Tak mě uvítal Afghánistán.

Landrover mě dovezl k AfDARI, Afghánskému institutu pro rozvoj, pomoc a rekonstrukci, nedaleko parku Šahr-e Nau. Později jsem pochopil, že organizace si své vznešené jméno měla teprve zasloužit. Vůz se prohnal každou křižovatkou. Tehdy měli vojáci ISAF³ pokyn nikdy na cestě nezastavovat, a tak ve městě vypukl zmatek — bylo zaplavené všemožnými land rovery, pajery, land cruisery a monstrózními humvee. V AfDARI mne zřízenec odvedl do ubytovny. Posunkem mi ukazoval, kudy mám jít. Minuli jsme společnou umývárnu se záchodem a velkým vědrem s vodou, ve kterém plaval plecháček. Za ní byla ložnice, prázdná místnost s jednou postelí plnou dek a třínohým stolkem vedle ní. Všiml jsem si ale, že jedna noha vypadá, jako by byla z jiného stolu, měla totiž úplně jinou barvu i tvar, dokonce i délku, takže se stolek trochu nakláněl. Oprýskané stěny vypovídaly o tom, že mají leccos za sebou. Hned jsem nabyl dojmu, že tohle místo je vlastně němou výčitkou. Zřízenec ukázal na elektrickou zásuvku u dveří, mávl rukou a zavrtěl hlavou. Buď nefunguje, nebo ji nemám používat — usoudil jsem, že spíš to druhé, protože kdyby nefungovala, přišel bych na to sám a on by se tím nemusel vzrušovat. V protějším rohu stála *bucháří*, petrolejová kamínka, která bylo potřeba zapálit. Později jsem taková viděl všude. Všiml jsem si, že dveře do pokoje mají zámek a klíč. Okna vedla na dvůr a závěsy na nich byly částečně zatažené. Vypadalo to, že na druhé straně místnosti je také okno, s vý-

3 Zafar má na mysli International Security Assistance Force —
Mezinárodní bezpečnostní podpůrné síly

hledem někam dozadu. Když jsem se k němu ale přiblížil, spatřil jsem kliku, pod kterou někdo zaklínil dýhovanou dřevotřískovou skříňku. Ta sama stála na nějakých kusech dřeva, podle všeho proto, aby dosáhla patřičné výšky. To, co na první pohled vypadalo jako okno, byla ve skutečnosti horní část dveří a skříňka fungovala v podstatě jako improvizovaný zámek. Pochopil jsem, že to je úniková cesta. Přes sklo jsem viděl obrys holého stromu. Jeho větve, temné jako tér, se donekonečna rozvětvovaly a připomínaly mi rentgenový snímek zčernalé, rakovinou zasažené plíce — obrázek, který nás má postrašit.

První informace o AfDARI jsem získal od programového manažera Sulaimána, který za mnou přišel krátce po mém příjezdu pozdě odpoledne. Institut AfDARI byl založený na začátku devadesátých let, několik roků poté, co se stáhla sovětská vojska, australskou organizací pro pomoc v zahraničí se souhlasem Tálibánu, ale financovaný byl z nejrůznějších zdrojů. Účastnil se mnoha drobných humanitárních akcí zaměřených na pomoc a rozvoj, především v Mazár-e Šarífu, Kandaháru a samozřejmě v Kábulu, ale teď ho odstavila na vedlejší kolej UNAMA, Asistenční mise OSN v Afghánistánu, vysvětloval. Sulaimán byl vysoký mladý muž bez vousů, oblečený v západních šatech, což vzbuzovalo pochopitelnou otázku, jestli vypadal stejně i za doby Tálibánu, tedy jen o několik měsíců dříve. Vysvětloval mi, že strávil dva roky na Indianské univerzitě ve Spojených státech, což svědčilo o tom, že pochází z rodiny s konexemi, a dnes byl druhým nejvyšším činitelem institutu. Zdaleka nejvýraznějším Sulaimánovým rysem byly jeho oči. Ne jejich mdle šedá barva ani dlouhé zahnuté řasy, ale jejich neklid — neustále tékaly sem a tam, ke dveřím, k oknům a později venku všude kolem něj. Připomínal mi drobné savce, myši nebo králíky, kteří sdílejí životní prostor s predátory a vědí, že jejich jedinou výhodou je ostražitost a hbitost, díky nimž mohou získat několik rozhodujících vteřin. Kdybych v něm cítil sebemenší náznak čehosi temného, bral bych to tehdy jako známku strachu.

Toho večera jsem se po Sulaimánově odchodu odhodlal vyjít do ulic a sehnat si něco k snědku, než půjdu na kutě. Představil jsem se strážnému, Saifovi. Nakonec mluvil anglicky lépe, než zpočátku dával najevo. Připomněl mi, že mám dodržovat zákaz vycházení po večerce, a ukázal směrem kamsi, kde bych mohl dostat nějaké jídlo. Do ulic se snesl soumrak a tu a tam se rozsvítily petrolejové lampy. Když jsem přecházel ulici, Saif na mne zavola a podal mi vlnák. V březnu bývá po setmění chladno, a tak chodí ti, kdo zůstávají v ulicích, zachumlaní v šálech, případně v nepadnoucích kabátech ze Západu s lemem z fadní umělé kožešiny. Trochu jsem se procházel po okolí. V nedaleké kantýně jsem se bezpečně, zády k rohu místnosti posadil a snědl jsem *kabáb* s velkým kusem teplého chleba. Mozaika zrcadel na boční zdi mi skýtala pohled na mne a na ostatní muže v místnosti. Byli mladí i staří, někteří vousatí, na hlavě měli *lungí* nebo *pakúl*. Jeden starší pán mi připomínal otce. Všichni se na mě podezíravě dívali. Na moje černé lesklé boty a na vyzývavé, ostré puky kalhot, které mi vylézaly zpod vlnáku jako čepele meče. Hle, tu je metafora, která naštve orientalisty — tak banální, tak zatraceně průhledná, tak novinářská, tak nejapná a tváří v tvář neznalosti tak zatraceně účinná. Jedl jsem a říkal jsem si, že mi Saif možná nedal vlnák jen na ochranu před počasím, ale také jako štít, který odrazí pár těch nedůvěřivých pohledů.

Druhý den v sedm hodin ráno se ozvalo zatukání na dveře. Už jsem byl vzhůru. Měl jsem ustláno, byl jsem umytý a oblečený a již asi hodinu jsem si zapisoval do deníku. Tohle je ten nejlepší čas na psaní, na přemítání a uvažování o včerejším dni. Můj nevědomý mozek, ten lepší mozek, se v noci probíral veškerými dojmy a já ráno zjišťuju, co si myslím. Taková byla přece matematika, ne? Je úžasné, že můžeš jít do postele s problémem, nejtěžším problémem na světě, s oříškem, se kterým sis lámal hlavu celý den, a druhý den se můžeš probudit a znát odpověď. Dokonce si třeba i pamatuješ ten moment ve snu, kdy jsi na ni přišel, kdy jsi ve svém bezvědomí

dokonce zvolal: Heuréka! Po probuzení sice chvíli váháš, jestli to není klam, jestli sis nevymyslel nějakou pohádku o tom, že jsi to vyřešil, jen aby ses v tom snu uspokojil. Ale nakonec víš, že to je doopravdy, protože když si to nové řešení v rychlosti projdeš, teď už při plném vědomí, když šátráš po tužce a papíru, aby sis to načmáral, vidíš, že to funguje, a ten sen potvrdíš.

Po tom zaklepání jsem si strčil zápisník do kapsy a otevřel jsem dveře. Vstoupil asi desetiletý nebo jedenáctiletý chlapec s podnosem, na kterém stál šálek čaje a jakási sušenka. Pohlédl na vratký stůl a nakonec tác položil na postel.

Zeptal se mě, jestli zítra budu chtít větší snídani. Mluvil solidní, jednoduchou a jasnou angličtinou, s nadšenou smělostí mládí, dosud nezatížený nesmělou plachostí — ta přichází později. Vysvětlil mi, že až odejdu, uklidí mi pokoj. Usmál jsem se na něj, ale myslím, že si nevšiml mých rozpaků. Co je tu k uklízení? říkal jsem si.

V přítomnosti pokojských si vždycky připadám trapně, nikdy nedokážu setrást pocit, že bych se měl zvednout a pomoci jim. Jednou jsem se k tomu doznal na nějaké párty u Emilyiných přátel. Šlo o *soiré* nafoukaných vyšňořenců, co zrovna vychodili školu. Kdosi tam hledal novou hospodyní a rozvířil tak diskuzi, v níž se propíralo tohle staré klišé — jak je dnes těžké najít výpomoc, i když právě téhle formulaci se očividně všichni vyhýbali. Když jsem přišel se svou troškou do mlýna — že si vždycky připadám trapně, když se objeví uklízečka —, okamžitě zareagoval nějaký právník z Home Counties, mladík s hedvábným kapesníčkem v náprsní kapse saka.

Ale v Indii má přece sluhu každý. Ukazují to pořád v televizi. Dokonce i sluhové mají sluhy, opáčil jsem.

Vážně?

No, kdo stříhá vlasy holičovi?

Co prosím?

Ve vesnici, kde je jenom jeden holič, upřesnil jsem.

Ach tak, přikývl mladík a rozhlédl se kolem sebe.

Podle něj jsem byl Ind a na věci kolem domácnosti jsem se musel dívat jako Ind. No dobře, omlouval jsem ho v duchu. Jak to může vědět? Pro jistý druh Angličanů je ten subkontinent pořád ještě Indie. Ale od lidí kolem stolu jsem nezaznamenal žádný chápavý pohled, který by naznačoval jejich povědomí o tom, že já jsem přece také Brit. A pak tu byla ještě jedna věc, pro mě daleko hůř snesitelná, a to otázka třídy.

V bohatých domácnostech ve velkých městech v Indii a jižní Asii samozřejmě pracují uklízeči, kuchaři, hlídači, zahradníci a další personál. Podstata mých rozpaků v přítomnosti uklízečů však nemá nic společného s Indií, s etnickou příslušností či s dědictvím, tedy s tím, čemu se říkalo kultura, jako by tím veškerá kultura začínala i končila. Protože ať jsme bydleli kdekoliv na světě, v Londýně nebo na vesnici v Bangladéši, moje vlastní rodina nikdy personál neměla — jiné rodiny ano. Moje rodina byla ten personál.

Afghánský chlapec se na mě při odchodu usmál. Z jeho neupřímného úsměvu mě kupodivu přepadl pocit lítosti. Venku se pomalu rozednívalo a já jsem v osamění svého pokoje musel myslet na ty tři muže, s nimiž jsem se setkal, Saifa, Sulaimána a tohohle chlapce. Na tři generace Afghánců, kteří dnes pracují ve službách svých zachránců. Kdekoliv v jižní Asii najdeš třídu mužů a v některých částech stále častěji i žen, co pracují pro bílého muže, dělají mu v tomhle nehostinném koutě světa nosiče a poslouchají ho na slovo. Vyrůstají jako houby po dešti ve válečných oblastech zkrápěných minometnou palbou. Jako by ostrélování hnojilo půdu, která plodí tyhle hromady agentů, skupinami pěšáků počínaje a úřednickými asistenty v kancelářích konče. Vždycky se najdou lidé, kteří si od cizinců kupují mír. A kdo může něco vyčítat otcům, kterým umírají kvůli válce děti? Spolehlivé trhy, včetně těch finančních, podporují alokaci zdrojů — řečeno jazykem ekonomů. To je mateřské mléko zámožných tohoto světa. Tady to však funguje v přirozeném stavu. Proudí sem land cruisery od Toyoty a vezou s sebou pytle

peněz — a na rekonstrukce jsou potřeba stavbaři a chlapi musěj živit rodiny. Věřit ve velkolepý projekt neznamená jen dát přednost jedné ideji před druhou: každý ti řekne, že nejdůležitější je jídlo a bezpečí. Co je tady k nepochopení? Z nutnosti se tak rodí třída domorodých informátorů, stejně jako matka neváhá zabít pro záchranu svého dítěte. Až ten kluk s čajem nebo ten mladík Sulaimán dospějí, budou se dožadovat svého dědictví? A co budou za tohle dědictví považovat? Budou chtít pokorně obnovit všechno, co sdílejí se svými krajany? Nebo sebou ve své servilnosti už pohrdají natolik, že si nedokážou představit nic lákavějšího, než že by mohli získat pravomoci svých pánů? Budou pak při zachování stejných struktur, stejných obchodních smluv, stejného vnučeného režimu a kultury nenávidět každého, kdo jim připomene jejich obyčejnost?

Ani ne pět minut po chlapcově odchodu se objevil Sulaimán s dalším čajem. Na noční stolek, kam svítilo ranní světlo, postavil dva šálky. Trval na tom, že se mám posadit na jediné místo k sezení, což byla postel, a on že zůstane stát.

Řekl jsem mu, že mi dělá starosti něco v názvu institutu.

Vy myslíte to *darí* ve zkratce AfDARI? To je chytré, že? opáčil Sulaimán.

Mazané. Ale darijština je jenom jedním z jazyků, kterými se v Afghánistánu mluví.

To ano, přisvědčil Sulaimán.

To není zrovna demokratické.

Nebyl jsem u toho, když institut vznikal, odpověděl Sulaimán, ale vsadil bych se, že se Australané tetelili blahem, když to vymysleli.

Řekl jim někdo něco? zajímal jsem se.

Myslíte Afghánci?

Ano.

To víte, že řekli. Něco v tom smyslu jako: Výborně, to je skvělý název. A teď nám prosím dejte ty peníze. Můžeme to probrat po cestě.

Kam jdeme?

Chci vám ukázat město.

Venku na dvoře mne Sulaimán představil strážnému Saifovi. Nezmínil jsem se, že už jsme se seznámili. Třída a postavení tu zjevně znamenaly víc než věk, ale nedokázal jsem Saifa oslovovat křestním jménem; dokonce ještě teď se u toho vždycky zarazím. Připomínal mi otce. Vypadal stejně ztraceně jako můj otec, jaksi nepatřičně, jako by na něco čekal. Saif mi vysvětlil, že byl profesorem na technice na univerzitě v Kábulu.

A co se stalo s vaším místem? zeptal jsem se ho.

Je tam pořád, ale za ty peníze to nestojí. OSN a tyhle nevládní organizace mi platí mnohem víc.

Opravdu jsem zaslechl ve slovech „OSN“ a „nevládní organizace“ odpor? Stejně to bylo u řidičů, s nimiž jsem se setkal, a se zaměstnanci vůbec — humanitární organizace se snažily zlanařit všechny místní lidi, kteří se domluví anglicky. Stáhly odborníky z univerzitních křesel, ze škol a kanceláří a povolali je do podřadných služeb nově příchozím. Mzdy rostly, výroba nikoliv, takže ceny nemohly jít jinam než nahoru.

Vzali jsme si jednoho služebního land cruiseru i s řidičem a jeli jsme na vrchol kopce, odkud shlížel na město oprýskaný hotel Intercontinental. Venku jsme si omotali kolem krku šály. Šla nám pára od úst. Vlhkost se lepila na popelnatý prach, který obaloval všechno kolem nás.

Slyšel jsem, že se sem chystá Four Seasons, poznamenal Sulaimán.

Ten hotelový řetězec?

Ano, přikývl.

Mimochodem, kolik ročních období máte tady v Afghánistánu — nebo v téhle jeho části?

Čtyři.

Kábul se z dálky i z těsné blízkosti jevil jako fraktál. Byl to obraz města zjizveného válkou. Viděl jsem hodně jihoasijských měst z ptačí perspektivy, z plochých střech nad zvlněným oceá-

nem spousty dalších a dalších střech, kde pořád ještě zůstávaly svazky kovových výztuh, zaryté ve výčnělcích opěrných sloupů vedoucích až do výšky domů. Tahle přemíra výztuh a také zbytečně hluboké základy vyjadřovaly naději, že později, až bude víc času i peněz a až poroste hospodářství, se dostaví ještě další patra. V knihách se dočteš o bájně historii Kábulu. Kdysi snad mohl mít i budoucnost. Máme-li se však řídit podle budov, poznáme, že město bylo v nedávné minulosti obydleno udolanými lidmi, smířenými s vědomím, že se budoucnosti nedá věřit.

Co jsem proboha pohledával v Kábulu? Byl jsem zrovna v Dháce, když mi Emily zavolala. Pracoval jsem tam jako právník. Snažil jsem se dovést k zodpovědnosti nadnárodní korporace a úředníky kvůli korupci. Pokoušel jsem se vnést reformy do řízení vládních institucí, jako je Úřad pro záležitosti neziskových organizací. Emily mi zavolala, zrovna když jsem měl schůzku s bývalým bangladéšským ministrem financí a s jedním vysoce postaveným činitelem britské vlády, který přiletěl z Londýna, jen aby dořešil finanční závazky britské vlády v projektu rozvoje sektoru drobného podnikání, tedy malých a středních podniků. Úředník britské vlády považoval svou dvoudenní cestu za nezbytnou. Důvěrně mi sdělil, že chce zajistit, abych se podílel na vedení projektu — tomu bývalému politikovi nedůvěřovali. Parkoviště nevládní organizace, kterou založil, aby něco vrátil lidem, jak se mi svěřil (tak mě napadlo, co by u všech všudy prohlásil o své politické kariéře), tohle parkoviště totiž nejednou figurovalo v historkách o tlustých hnědých obálkách od mužů v land cruiserech, kteří se zdrželi vždy jen tak dlouho, aby uzavřeli dohodu. Na tomhle parkovišti jsem Emily zvedl telefon.

Měl jsem tedy zrovna schůzku a byla to důležitá schůzka — nemáme si snad myslet, že něco je důležité, když si to patrně myslí všichni ostatní? Přesto jsem zvedl telefon a vystoupil s ním z auta. Mobil jsem nikdy nevypínal. Potřeboval jsem ji snad tak moc slyšet, že jsem ho nechával pořád zapnutý pro

případ, že by zavolala? A když zavolala, tak jsem se omluvil — pamatuju si, že jsem jim řekl, že mi volají z Afghánistánu, a všichni na to hned chápavě „ó“ a „aha“, protože v roce 2002 stačilo říct jen „Afghánistán“ a to slovo samo znamenalo pádný argument. Vystoupil jsem na to parkoviště pošpiněné korupcí a naslouchal jsem jejímu hlasu.

Musíš sem přijet, říkala. Je tady pětadvacet milionů lidí, kterým bys mohl být hrozně užitečný.

Myslela si, že Afghánistán je jediné místo, na kterém záleží? A myslela si, že se nechám podkuřováním přemluvit, abych tam přijel? A co hůř — myslela si snad, že by vůbec někdo mohl být hrozně užitečný? Ano, myslela. V těchhle samozvaných jednotkách nových misionářů si to mysleli všichni. Byli armádou ve všem kromě jména. Ne armádou, která nosí zbraně a razí si cestu, ani tou, která vozí jídlo a léky. Přinášeli lidem rady a domýšlivě si namlouvali, že tím situaci výrazně zlepší. Jistě, mysleli to dobře, ale to jediné, co dobrý úmysl zaručuje, je čisté svědomí. Věděl jsem, že Emily jejich přesvědčení věří. Když jsem poznal, že mu věří, když jsem to pochopil, zničehonic mne napadla myšlenka, jako by se uvnitř mne přesekl drát. Ne přímo úmysl, spíš otázka, vyřčená v jazyce mého dětství a v dokonale čistých matematických řadách. Napadla mě myšlenka tak silná jako idea zrozená v útisku: Kdo ty lidi zastaví?

Já se právě teď snažím být trochu užitečný nějakým sto dvaceti milionům lidí, odpověděl jsem jí. Jestli mi chceš říct, že můžu být pětkrát užitečnější na osobu, to bych pak asi nemohl nic namítnout.

Tohle byla žena, na jejíž telefon jsem čekal od rána do večera. A přece v tu chvíli, když jsem stál na parkovišti před nevládní organizací v diplomatické čtvrti Gulšán v Dháce a naslouchal hlasu své milované, ucítil jsem, jak se hluboko ve mně něco zvedá a obrací, něco většího než my, než to nicotné, bezvýznamné my. A tak jsem se o měsíc později ocítl v Afghánistánu, ale po pravdě řečeno bych nedokázal rozumně zdůvodnit proč.

Tahle část světa byla jen další šachovnicí a já jsem měl být jen další šachovou figurkou, ale tak už to v téhle historii chodí. Jeden temný bod dějin střídá druhý. Válečné město Kábul vsáкло svůj díl anglické krve, a nejen to. Zažilo první anglo-afghánskou válku, jež sama o sobě byla jen jedním krokem dlouhého pochodu koloniální arogance britského vojska — a když říkám britského, myslím tím britské důstojníky. Řadoví vojáci se rekrutovali z indického obyvatelstva. První den roku 1842, na konci války, se generál Elphinstone přes protesty svých důstojníků vzdal domorodcům. Vyjednal záruku bezpečnosti pro nemocné a raněné, kteří měli zůstat v Kábulu, a se zbytkem armády se vypravil na zpáteční cestu do Indie. Ale sotva poslední britský voják vytáhl paty z města, Afghánci nemocné a raněné zmasakrovali. A pokud jde o ty ostatní, vyčerpané nejdřív bitvou a pak ještě vysilující poutí pustou zimní krajinou, tihle nešťastníci byli postříleni na úzkých stezkách, když se bořili po kolena ve sněhu. Zemřelo jich šestnáct tisíc. Generál Elphinstone projevil ostudně nebritskou zbabělost a vzdal se Afgháncům, ačkoliv velmi dobře věděl, že žádný z vojáků nezůstane ušetřen. Jediný muž, jemuž se podařilo dostat do bezpečí, byl plukovní lékař William Brydon, který zázračně přežil to, že mu šavlí usekli kus lebky. Poté co dorazil do bezpečí v Džalálábádu a ptali se ho, kde je armáda, pronesl památnou větu: Já jsem armáda. Elphinstone za pár měsíců v zajetí zemřel. Jeho tělo poslali zpět na britskou základnu v Džalálábádu, kde ho pohřbili do neoznačeného hrobu.

Pod námi se v matném ranním světle rozprostíralo polorozpadlé město. Po Bágh-e Bálá, stejné klikaté cestě, kterou jsme se i my dostali na kopec k tomuhle strategickému bodu, se co noha nohu mine vlekl starý muž. Teprve když se trochu přiblížil, všiml jsem si jedné drobnosti. Chybělo mu chodidlo.

Sulaimán se také díval tím směrem. Teď si vlastně říkám, jestli spíš nesledoval můj pohled. Tenhle výjev tu byl tak všední, že nemohl upoutat jeho pozornost.

Tohle dělá válka, poznamenal.

Zeptal jsem se Sulaimána, jestli má nějakou cenu doufat v lepší budoucnost.

Pro mne osobně naděje existuje, odpověděl sobecky.

Upřímnost mi imponuje, jako snad každému, ale pokud se vyskytne sebemenší náznak, že by mi někdo chtěl svěřit nějaké tajemství, instinktivně ho podezírám. Má mi to lichotit? A chystá se tím porušit tajemství někoho jiného? Myslím, že Sulaimán si mých rozpaků všiml. Nepatříčně se usmíval. Může pokračovat dvěma způsoby, říkal jsem si: Buď může to, co řekl, zpochybnit, nebo rozvést. Neudělal ani jedno. Místo toho pronesl poznámku, která mě mohla varovat, kdybych byl pozornější a všiml si poněkud strojeného jazyka a snad i předem připravených slov.

Afghánistán nemá ropu jako Chazaři a nejsme ochotní prodávat své ženy, jako to dělají Thajci, řekl. Na rozdíl od Západanů není naše chudoba duchovní, ale materiální. Až budou tyhle naše potřeby uspokojeny, nebudeme mít dilema ani krizi, které zakouší západní muž.

Nakonec jsme nastoupili zpátky do land cruiseru a sjeli dolů do města. Sulaimán se nemohl dočkat, až mi ukáže Vazír Akbar Chán, čtvrť, ve které už začali skupovat nemovitosti cizinci, nevládní organizace i podvodníci. Co chvíli vybízel řidiče, aby zpomalil, ale nezastavoval. Projížděli jsme totiž kolem domů, o nichž se podle něj vědělo, že patří tálibáncům. Tvrdil, že oficiálně jsou jako vlastníci uvedeni Pákistánci, ti ovšem jakoukoliv spojitost s Tálibánem popírají.

Musí být tedy celkem snadné předat jim zprávu, poznamenal jsem.

Zprávu? podivil se Sulaimán.

Když jsou tálibánci všude, dokonce i v Kábulu, tak musí být celkem snadné dostat k nim nějakou zprávu, ne?

Sulaimán se na mě podíval, jako by něco zvažoval, potom se však opět vrátil do role průvodce. Ukázal na jiné domy, co dříve

patřily tálibáncům. Kvůli jejich raketově stoupající tržní hodnotě je skoupili lidé ze Západu, včetně účastníků diplomatických misí a jejich personálu. Nákupem nemovitostí přispěli k financování Tálibánu. Obchod s realitami vzkvétal v roce 2002 i v Kábulu, tak jako po celém světě.

Na Wall Street se proslýchá takové rčení, podotkl jsem. Když je na ulicích krev, nakupujte nemovitosti.

To se mi líbí. Máte naprostou pravdu. Teď tady mají všichni cizinci nemovitý majetek, a tím pádem dvojnásobný důvod, aby tu zůstaly mezinárodní jednotky. O to tady přece jde, ne? Když chcete udělat omeletu, musíte rozbít vajíčka.

Pohlédl jsem na řidiče.

Co? Vy si myslíte, že s tím nesouhlasí? zeptal se Sulaimán. Ale co záleží na mém názoru? Já pro nikoho hrozba nejsem. Chápejte, já jsem bezmocný.

Ale v AfDARI jste mužem číslo dvě, namítl jsem.

No, o AfDARI si ještě budeme muset promluvit, odpověděl a vzhlédl k řidiči, jehož oči se zablýskly ve zpětném zrcátku.

3

Výchozí bod aneb dům smutku

V březnu roku 1971 bengálský stát — tehdy oficiálně Východní Pákistán — vyhlásil svou samostatnost jako Bangladéš. Západní Pákistán vyslal vojenské jednotky, aby povstání potlačily. Až do ozbrojené intervence Indie v prosinci téhož roku vedly pákistánské oddíly válku proti Bengálcům. Podle odhadů v ní našly smrt tři miliony lidí, do Indie odešlo deset milionů uprchlíků, znásilněno bylo přes dvě stě tisíc žen a následkem toho jich dvacet pět tisíc otěhotnělo.

Dorothy Q. Thomas a Regan E. Ralph, „Rape in War: Challenging the Tradition of Impunity“ („Znásilnění ve válce: Zpochybnění tradice beztrestnosti“)

My Američané sledujeme to, co se děje v Kambodži a v Jižním Vietnamu, protože tam má tato země velké hmotné zájmy. Ale Bangladéš, to je něco jiného. Tam nemá Amerika žádnou výraznou účast ani závazky, nic, co se blíží potřebám tohoto mladého, zbídačeného národa. A tak si mnozí z nás možná už jen mlhavě vybavují, co se tam stalo. Ale lidé z Bangladéše na to, co se tam dělo, nikdy nezapomenou, zejména ženy ne.

Garrick Utley, *NBC News*, únor 1972

Takto začal Zafar svůj výklad událostí v Afghánistánu. Tehdy jsem si ještě nedokázal představit, k čemu nakonec dospěje, ale bylo jasné, že má na srdci příběh, který bude odhalovat po částech. Byly v něm odbočky, styčné body, podrobné analýzy a rozvleklé úvahy — spousta odchylek od ústřední linie. Dnes jsem

přesvědčený, že v jeho vyprávění nebylo nic nepatřičného ani nepodstatného, ačkoliv se občas zdálo být neúplné a neostré. Zanechalo ve mně dojem, že mnou manipuloval. Zdá se mi ale, že tahle manipulace měla svůj systém, který sloužil určitému cíli.

Přiznám se, že jsem už jeho povídání trochu poupravil. Pochopitelně ne podrobnosti jednotlivých epizod ani jejich časovou posloupnost, jen pořadí, v jakém je líčil. Rád bych zachoval smysl jeho plánu a záměru. Zafar však uspořádal svůj výklad tak, že začal v dávné minulosti, cestou, již podnikl v dětství. Tím oddálil počátek příběhu z Afghánistánu až na mnohem později. Musím se pak v duchu ptát, zdali ho k tomu nevedla touha — neviditelná touha, jak by možná řekl — kábulskou záležitost a vše, co s ní souvisí, odsunout. Podobně by se ale asi dalo také říct, že já dávám Zafarův příběh z Afghánistánu na první místo proto, abych odložil věci, kterým se bojím čelit já sám.

Kdybych sepisoval obyčejný životopis, postupoval bych chronologicky, od nejranějšího záznamu pěkně až ke zdokumentovanému konci. Kdybych navíc psal o nějakém slavném nebo aspoň známém člověku, o někom s vysokým postavením v jisté oblasti, třeba o velikém německém skladateli, troufl bych si tvrdit, že pouhým připomenutím jeho významu v příslušném oboru bych se zbavil nutnosti vysvětlovat, proč jsem se do tohoto úkolu pustil.

Nikdo z těch, kdo se se mnou setkali před deseti lety — nebo před rokem —, by mě nepokládal za filozofa. Ani dnes sice nejsem žádný Sokrates, moje mysl však věnuje pozornost otázkám života a jeho smyslu. Uvažuji o tom, co mě vlastně přimělo vzít na sebe tenhle úkol a sepsat to. Tuhle věc, u které je už dnes jasné, že mi zabere značné množství času, a před kterou se budu muset hodně snažit, abych neucukl, přestože cukání je mé povaze prokazatelně vlastní.

Takoví nebo makoví hrdinové — to je materiál pro biografii. Přesto není žádnou novinkou, že se o životy hrdinů nezajímáme jen kvůli jejich dopadu na historii, ale také proto, že bychom se

rádi něčemu přiučili. Co je to dobrý život? Jak ho žít? Tahle dávná filozofická otázka může člověku připadat čistě teoretická, dokud ho jednoho dne neosloví v jiné formě: Jak mám žít já? Říct, že život bez zkoušek nestojí za to žít, je podle mého názoru krapet silné. Dnes nicméně vím, že takový život může některé lidi přivést do stavu otupělé nespokojenosti, kterou není snadné setrást. Zafar by řekl, že nikdo není tvůrcem svého vlastního života. Možná má pravdu. Dřív jsem měl sice opačný názor, ale teď věřím, že udržet si iluzi o tom, že jsme strůjci svého osudu, je pro některé z nás velmi důležité. Znamená to hrdinský život. Nemusí to být patrné na první pohled, musí to však být život plný zkoušek, překážek a jejich zdolávání. Takový život jsem já nikdy neměl.

Přece jen, aby bylo jasno: Zafar není opravdovou životopisnou postavou a můj současný počin nemá základ v řádném biografickém bádání. Vychází spíš ze soukromého a důvěrného vztahu dvou lidí, takže oblast, ve které má jeho život význam a dopad, oblast, která dnes egocentricky vzbuzuje můj zájem, je oblast mého vlastního já. Tenhle závěr je nevyhnutelný, zejména konfrontujeme-li ho s otázkou: Jak daleko sahá zodpovědnost člověka za následky činu, který spáchal?

Existuje jeden starý vtíp o vině: katolíci věří, že Bůh vynalezl vinu pro ně, ale Židé trvají na tom, že si ji zaslouhují oni. Vina je výrazným prvkem katolické teologie a také jakýmsi prubířským kamenem židovského humoru. Ale pokud vím, v islámu nemá vina stejné postavení jako v židovsko-křesťanské tradici a v naší rodině rozhodně výrazným prvkem nebyla. Žádné kajicné vyznávání hříchů týden co týden se nekonalo.

Za své činy ve finančnictví žádnou vinu necítím. Není pochyb o tom, že finanční krize se přemění v krizi hospodářskou a že po ní bude pravděpodobně následovat recese. Lidé přijdou o domov, o práci. Ale řekněte mi, jak můžu cítit vinu na něčem, co nejen že bylo naprosto legální, ale co navíc aktivně podporovaly vlády všech států? Nikdy jsem neprodával hypotéky při-

mo lidem, kteří si kupovali nemovitosti. Hromadně jsem je nakupoval od komerčních bank a rozděloval je do balíčků, které se prodávaly investičním firmám. Tohle všechno se dělalo korektně a aniž kontrolní orgány byt jen tázavě zvedly obočí. Mám-li cítit nějakou vinu, tak ji cítím určitě spíš za to, co jsem udělal, i když jsem věděl, že to nemám dělat, a nějak to ublížilo ostatním. Ale i tak — jak můžu být zodpovědný za všechny následky?

Analogie s životopisem se nabízí, když ne kvůli ústřední postavě, pak kvůli postupu psaní. Mám jakýsi archiv a z něj čerpám. Jsou v něm nejen mé vzpomínky na rozhovory a události, ale také nahrávky pořízené z našich hovorů. Je tam však ještě něco osobnějšího. Jednou zrána jsem sešel dolů na snídani a našel jsem na kuchyňském stole igelitovou tašku a v ní tucty a tucty všelijakých zápisníků v kožených, plátěných nebo jen papírových deskách, mnohdy ne silnější než šeková knížka. Každý byl jen tak velký, aby se dal nacpat do kapsy u kabátu nebo u kalhot. Byly očíslované, psané někdy tužkou, jindy černou nebo modrou propisovačkou. Odnosl jsem si je do pracovny a pomalu je začal číst. Říkám pomalu, protože se nečetly snadno. Líčení událostí protkávaly záznamy nápadů a myšlenek, odborné výklady, úryvky z knížek a poznámky k úryvkům. Znovu a znovu jsem se k nim vracel a nacházel jsem popisy příhod, které se proplétaly s myšlenkami a spojovaly jednu myšlenku s druhou. Kupodivu tu byly jen dokonale utvořené a dokončené věty, žádná osamělá slovní spojení, značky ani škrtačky.

Vstřebal jsem toho z nich mnohem víc, než jsem si tehdy uvědomoval. Forma splývala s obsahem tak silně, že jsem ještě dlouho poté, co jsem je odložil, musel myslet na to, co jsem v nich našel. Má mysl vyhledávala stejný druh otázek, nad nimiž přemítal Zafar. Jsou to ponaučení, ačkoliv nic v nich nesvědčí o tom, že byla psána s tímto úmyslem, ledaže by byla zamýšlena jako ponaučení pro něj samotného. Jeho zápisníky obsahují zejména dlouhé, samostatné pasáže. Pokusím-li se tyhle pasáže charakterizovat, nezbývá mi než podívat se do slovníku, který

mi připomene, že slovo „esej“ implikuje takové obraty jako „úsilí“ a „pokus“. Proto je ještě příhodnější vzít v úvahu jeden takový esej, který se týká vlivu jednoho spisovatele na druhého. Začíná Zafarovými postřehy při četbě rozhovoru s nějakou spisovatelkou. Můj přítel si všímá toho, že když se spisovatelky ptají, kteří autoři ji nejvíc ovlivnili, často odpovídá na jinou otázku: Kdo jsou její oblíbení autoři? Nepřímo vyjádřená ústřední otázka zní: Čemu nebo čím knihám se vaše kniha podobá? Spisovatelka se samozřejmě ve své odpovědi omezuje jen na vlivy, které si uvědomuje. Je tu však problém toho, jak jsou tyhle vlivy samotné chápány a poměřovány. Čtenář možná vnímá imitaci či podobnosti ve stylu nebo i obsahu. To však nemusí znamenat ten největší vliv, jaký má jeden spisovatel na druhého. Když Dick Fosbury vynalezl svůj styl skoku přes laťku, nenapodoboval nikoho. Do té doby by skokani do výšky Fosburyho flop nepřezili, protože se ještě neskákalo do měkkého. Skončili by se zlomeným vazem. Fosburyho nemohli ovlivnit žádní výškaři před ním. Nenapodoboval nikoho. Zafar tvrdí, že největší vliv na spisovatelku tkví nejspíš v tom, co má vliv na její psychickou dispozici k psaní. Četba Philipa Rotha, píše Zafar, může pomoci od zábran ve psaní o lehkovážném chtíči, o pokušeních moci a o vnitřní podstatě hněvu. Četba Naipaula vás třeba přesvědčí k tomu, abyste popadli ego, které chce být tolik milováno, vyvlekli ho ven, postavili ho ke zdi a zastřelili ho. Jeden spisovatel může změnit spisovatelské já jiného spisovatele. Takové vlivy je možná obtížnější změřit, ale určitě mají daleko větší dopad, a podle Zafarova názoru jsou i mnohem zajímavější.

Oprávnění seřadit jeho výpověď, jak uznám za vhodné, jsem dostal nepřímo od Zafara samého. Ve svých zápiscích, v jedné pasáži o příbězích, které přisuzujeme svým životům, Zafar píše o starověku. Když lidé spatřili na nebi shluky hvězd, pospojovali je v takovém pořadí, aby připomínaly nějaký tvar, který už znali. Něco, co už pro ně mělo význam. Tomuhle tvaru přisoudili vlastnosti nebeské noci. Naše vzpomínky nás nenavštěvují

chronologicky. Příběh, který vytvoříme pospojováním vzpomínek, je vlastně výběrem epizod za účelem sestavení celku a nalezení vzorce.

Snad píšu s jakousi mlhavou ambicí, že mi tahle metoda dokáže osvětlit mne samého. Jde o něco jako odposlouchávání sebe sama, odposlouchávání tak, jak to možná myslel Zafar. Jako by psaní bylo vyjádřením touhy zachytit sebe sama uprostřed něčeho jiného. Už jen tímhle postřehem však podléhám tendenci předbíhat sám sebe. Teprve po přezkoumání všeho, včetně našich hovorů se Zafarem i několika debat s mým otcem (a většina toho se dříve či později na těchto stránkách objeví), mě cosi přimělo pustit se do tohoto úkolu.

Moje předchozí drobné rozjímání povážlivě nakynulo, já však přesto cítím, že to je teprve začátek. Začátek čehosi kratšího, aspoň doufám. Tím chci jen říct, že na mne můj přítel měl obrovský vliv. Na mé myšlení, a tudíž i na mé psaní. A myslím, že tenhle vliv ještě možná poroste.

Kde tedy Zafar začal, když ne v Kábulu? Jeho příběh se otevřel už mnohem dřív, jinou poutí, kterou podnikl v dětství. Hrůzostrašnou cestou vlakem, když se vracel do Siletu, což je oblast v Bangladéši, kde se narodil. Vyprávění mého přítele — a tomu rozumím — začíná u samých kořenů toho, co se mělo stát mnohem později.

Během mého dětství, vyprávěl Zafar, se objevily drobné náznaky, kterých jsem si všímal jen matně a vůbec jsem jim nerozuměl — totiž že lidé, které jsem nazýval matkou a otcem, nejsou mými biologickými rodiči. Vždycky jsem tušil, že citová propast mezi mnou a mými rodiči má nějaký význam, ale jakákoliv přesnější představa zůstávala dlouhou dobu mimo mé chápání. Nabyl jsem přesvědčení, že to nějak souvisí s velkým kulturním a společenským pokrokem, který jsem udělal během jedné generace. Tím jsem se vzdálil životu svého otce — ten byl zamlada chudým rolníkem, potom průvodčím autobusu v Londýně a nakonec číšníkem. Vzdálil jsem se od života,

v němž člověk neměl příliš na vybranou, ke svému vlastnímu životu, který překypoval nepředstavitelnými možnostmi, dokonce už v dětství.

Vymanil jsem se z daného řádu věcí a zabýval jsem se čím-si nepřirozeným a podvratným. Nejen navzdory rodičům, ale také navzdory očekáváním světa, která mi dospělí občas v náznacích zprostředkovávali. Jednou jsem si všiml, jak jistá matka vyzvedávala ze školy svého modrookého syna a důležitě rozprávěla s naší učitelkou, slečnou Turnerovou. Ženy se společně tu a tam zasmály nebo se možná paní učitelka ptala, jak jde chlapci hra na klavír. A druhý den, když slečna Turnerová na toho kluka ve třídě mluvila, zaslechl jsem v jejím hlase náznak respektu, který mi prozradil všechno, co jsem potřeboval vědět o světě a jeho očekáváních.

Útěchou mi byla matematika. Škádčila mou mysl, pohltila ji a vyhnala z ní všechno ostatní. Zachytil jsem záblesky jakési pravdy. Vzpomínám si, jak jsem se poprvé setkal s nezkráceným dělením. V učebnici byl vyložen jenom postup — něco, co má být uděláno, ale nemusí být pochopeno. Já jsem se však pořád musel sám sebe ptát, proč to funguje. Bereme spoustu věcí jako samozřejmost, protože je berou jako samozřejmost ostatní. Říkají nám, ať splníme zadání, a my na to přistoupíme. A taky že na to přistoupit musíme. Nemám čas a ostatně ani chuť zjišťovat, zda je země skutečně kulatá. Když ale z letadla zahlédnu křivku obzoru, uvěřím, že planeta je zakřivená jako míč. Odpovídá to tomu, co mi řekli, že je pravda. Jak ale můžeme vědět, že nepřijímáme něco, co bychom přijímat neměli, když nevíme, proč to tak je? V matematice „proč“ znamená všechno. Jak, nebo spíš proč tenhle mechanický postup nezkráceného dělení fungoval? Počítalo se, kolikrát se jedno číslo vejde do druhého, zjistilo se, jaký je zbytek, a tak to šlo pořád dál. Proč si někdo myslel, že to bude fungovat vždycky? Co se tu dělo?

Jednoho pochmurného rána na cestě do školy se mi v hlavě rozsvítilo: připadl jsem na myšlenku číselné báze. Tahle slova

jsem tenkrát v duchu nepoužíval, teprve později jsem se dozvěděl o dalších bázích, jako je binární či hexadecimální. Chápu souvislost, ale stále mi uniká, jak mysl může podniknout tu cestu, jak může překlenout vzdálenost mezi dvěma myšlenkami. Nechápu, jak hloubání o nezkráceném dělení přivede onen orgán v lebce k porozumění číselným soustavám. Pochoopil jsem, že když sčítáme, odčítáme, násobíme a dělíme čísla, spoléháme se zpravidla na deset číslic, ale tenhle základ je zcela nahodilý, sami jsme si ho zvolili. Číslicím samotným na tom nezáleží.

Tenhle druh myšlení jsem si osvojil už jako kluk a tehdy jsem pokládal tyhle sklony své mysli za kořen veškerých svárů mezi mnou a mými rodiči. Dlouhou dobu jsem cítil, nebo si spíše vědomě myslel, že za naše nesnáze můžu já, že to já jsem zdrojem zármutku svých rodičů, a zdůvodňoval jsem tak jejich chování ke mně, jejich necitelnost. Dnes samozřejmě vím, že sebeobviňování je v podobných případech u dětí celkem běžné.

Domnívám se, že většina lidí zažije den, kdy spatří své rodiče stejnou optikou, jakou vidí druhé, coby lidské bytosti, které stojí samy a odděleně a mají v životě své vlastní tužby. Vidí všechny nedostatky, obnažené jejich zmařenými nadějemi. Takové prohlédnutí může přijít jako blesk z čistého nebe, ve zlomku vteřiny, v níž je všechno zároveň zhuštěno i rozprostřeno. Když přijde, může to být znepokojující, jako kdyby nebe zničehonic nadzvedlo svůj závoj. Pamatuju si, jak jsem se učil, co říká islám: že se v den posledního soudu neuznávají žádné rodinné svazky a že každý z nás stojí před Stvořitelem pouze sám za sebe.

Jeden takový, i když ne první moment, na který si vzpomínám, byl den, kdy jsem se dozvěděl, že mne přijali na univerzitu.

Týden předtím mě paní Fraenkelová, učitelka dějepisu, na rušné školní chodbě poplácala po rameni. Její vzhled člověka po každé zarazil. Zdálo se, že je už navždy obtěžkaná stále stejným šedohnědým vlněným svetrem. Světle fialové vlasy připomínaly

opuštěné hnízdo a byly tak suché, že mohly kdykoliv vzplanout. Zkažené zuby vypadaly jako špačky cigaret a braly jí odvahu usmívat se déle než na zlomek vteřiny.

Vlastně mě nikdy neučila, ale protože v naší škole byli uchazeči o studium na Oxfordu raritou, asi se ve sborovně doslechla o tom, že jsem si podal přihlášku. Kolem nás procházeli studenti do tříd. Paní Fraenkelová se mě zeptala, jak se míním dopravit do Oxfordu na přijímačky. Vzpomínám si, že měla prsty i obličej ušpiněné od křídý. Navrhla mi, že bych se mohl svézt s jejími známými. Vysvětlila mi, že jejich syn, žák školy, jejíž jméno mi tenkrát nic neříkalo, se také chce pokusit o přijetí na Oxford. Později jsem se dozvěděl, že si paní Fraenkelová přivydělávala soukromými hodinami, a dovtípil jsem se, že takhle se s tou rodinou asi poznala.

Je dost chytrý, ale ne tak jako ty, řekla.

To byla snad nejlichotivější poznámka, jakou kdo mohl pronést. Dnes si myslím, že předem vytušila úzkost, která mne měla při setkání s těmi velkolepými lidmi přepadnout. Taková slova člověk řekne, i když jim tak docela nevěří. Tehdy jsem neměl ponětí o tom, co jsem se později dozvěděl o vyšších vrstvách. Tenkrát jsem si je v duchu představoval buď jako obézní postavy v zaprášených parukách, které se povalují na gauči nebo sedí na nějakém nešťastném koni na obrazech ve zlaceném rámu, nebo jako vyzáblé lidi, co se plíží po světě, hromadí kořist a objevují prameny řek, které bezvýznamní lidé už dávno znají. S takovými představami bylo snadné vůbec se jimi nezábývat. Ale střední vrstvy — jinými slovy inteligence, spisovatelé, vědci, lékaři, právníci a všichni ti, jejichž práce je založena na přenosu slova, mluveného či psaného, a vyžaduje léta studií —, tihle lidé mi naháněli hrůzu, protože měli obzvláštní moc. Připadalo mi, že mají přirozený, v podstatě předem daný důvěrný vztah k tomu, co jsem měl rád, ke světu, v němž jsem se cítil bezpečně, ke světu fantazie, knížek a idejí. Když jsem si důkladně prohlížel lidi ve veřejné knihovně, žádný z nich neodpovídal

mé představě o intelektuální elitě. Byl jsem přesvědčen, že ta do veřejné knihovny v životě nezajde, protože má nekonečné police plné knih doma.

V den přijímacího pohovoru jsem v sedm hodin nasedl na autobus a podnikl hodinovou jízdu z Willesden Green na High Street v Kensingtonu. Na domluveném místě mne vyzvedla známá paní Fraenkelové. V autě na sedadle řidiče seděla žena středních let, která hovořila se silným francouzským přízvukem. Všiml jsem si vůně parfému. Nakrátko ostráhané vlasy odhalovaly bílý krk, kolem límečku se jí třpytila šňůra perel. Štíhlými prsty jedné ruky držela volant a druhá ruka spočívala na stehnu, špičkami prstů těsně pod lemem sukně. Na jméno té paní si nevzpomínám. Na předním sedadle vedle ní seděl její syn, Laurent, jak mi řekli. Když jsem se usadil ve voze, Laurent ke mně otočil hlavu a blýskl po mně sebejistým a naprosto odzbrojujícím úsměvem. Pak pokračoval v hovoru s matkou. Zdálo se mi, že se auto pohybuje úplně beze zvuku, jako rtuť po oceli, ale nejživěji si vzpomínám na to, že jsem si mohl dát nohu přes nohu.

Neměl jsem si s těmi lidmi moc co říct a oni byli ponořeni do debaty o Laurentově tréninku. Vysvětlili mi, že Laurent má nejenom rád šerm, ale že je dokonce šermíř. Když jsme se vymotali z londýnské periferie, začel jsem se do knihy, kterou jsem si vzal s sebou, *Mechanismy v moderních inženýrských konstrukcích* od Ivana Artobolevského, přeložené v roce 1975 z ruštiny. Před pár lety jsem narazil na jediný výtisk v malinkém antikvariátu v Marylebone, za cenu dvou lahví mléka. Byl jsem na vrcholu blaha. Šlo o soubor konstrukcí pákových mechanismů s mnoha stránkami nádherných nákresů. Postarší prodavač — představoval jsem si, že to je Ezra Cohen, jehož jméno bylo vyryto na vývěsním štítě —, mi vysvětlil, že tu knihu distribuoval Sovětský svaz za směšně nízkou cenu do zemí třetího světa jako součást svých propagandistických snah. Vyjádřil jsem údiv nad tím, jak dobře je informovaný, ale pan Cohen jen pokrčil rameny. Jsem starý socialista a mám rád knihy, poznamenal.

Starý socialista, který ruské snažení nazýval propagandou, včetně téhle sbírky strojírenských nákresů pro stavbu mostů a strojů na zvedání vody a zavlažování půdy. Nezůstal jsem u pana Cohena na kus řeči, protože už jsem měl hrůzu z toho, že domů místo dvou lahví mléka přinesu knihu původně psanou rusky, plnou symbolů a schémat. Od té doby si v duchu přehrávám rozhovor, při němž mlčky stojím a poslouchám pana Cohena uprostřed všech těch jeho knih. Nepovídá mi o konstrukci mostů ani o rozbití pout svazujících chudé, ale vysvětluje mi, co jsem od té doby už pochopil, totiž že hlavní je myšlenka a slova nejsou všemocná, aby ji dokázala zcela vysvětlit.

Po přijímacím pohovoru jsem chtěl strávit ještě nějaký čas o samotě, než se sejdu s Laurentem a jeho matkou, a tak jsem se vydal na procházku Oxfordem. Dvakrát jsem obkroužil budovu Radcliffe Camera a pak jsem prošel pod mostem Vzdechů k jelení oboře u Magdalen College. Všechno vypadalo přesně tak, jak jsem to znal z knížek ve veřejné knihovně nedaleko svého domova v Londýně, jenže teď pro mne budoucnost na Oxfordu byla něčím víc než jen prázdným snem. Bylo v tom cosi nového a neočekávaného.

Jak jsem se tak procházel ulicemi, stále se mi vracela jedna myšlenka. Jedna myšlenka mě pořád překvapovala, vyskakovala na mě zpoza zdí a rohů jako nějaký šotek. Pronásledovala mě městem po dlážděných ulicích a podél jejich pískovcových zdí: Už nikdy nebudu strádat.

Byl začátek prosince a v půli odpoledne už začalo ubývat světla. Vrátil jsem se do hotelu Eastgate, kde se na tenhle den uvelebila Laurentova matka. Když jsem přišel, zastihl jsem ji a Laurenta u krbu v salonu nad šálkem čaje.

Tak jak to šlo? zeptala se mne. Laurent se právě zakousl do koláčku.

Přijali mě, odpověděl jsem.

Jak to myslíš? podivil se Laurent s plnou pusou. Matka ho zpražila pohledem.

Myslím tím, že mě přijali na kolej, řekl jsem.

Ne, oponoval mi Laurent, rozhodnutí ti přijde až poštou. Nej-
dřív děláš přijímací zkoušky, tys dělal minulý měsíc, ne?

Ano, přisvědčil jsem.

Potom se dělá pohovor a teprve pak ti dají vědět písemně.

Jedna paní ze správní rady — říká se jim tak?

Ano.

Tak jedna paní ze správní rady řekla, že se těší, až mě příští
rok na podzim uvidí.

Co přesně říkala?

No, říkala, že mi s potěšením oznamuje, že pro mě mají mís-
to na matematickém studijním oboru, že doufají, že ho přijmu,
a že se na mě těší příští rok na podzim.

Když jim ta informace došla, nastalo nezvyklé ticho. Dnes už
nejsem tak naivní, abych byl slepý k jejich nedůvěře, a možná
jsem nebyl tak naivní ani tenkrát, i když jsem v té chvíli měl
sám problém uvěřit slovům, která jsem právě řekl.

To musíš být bez sebe radostí, poznamenala Laurentova
matka.

Mám radost, přikývl jsem, ale teď mám především hlad.

Nebyl jsem si jistý, jestli mám dost peněz, abych si v tomhle
drahém hotelu mohl něco koupit.

Když jsem se vpoledvečer vrátil do Londýna, otevřel mi otec.
Bylo úterý, jediný den, kdy měl v práci volno. Jako malý kluk
jsem v úterý po cestě ze školy vždycky myslel na to, že až při-
jdu domů, bude tam otec a já nejspíš udělám něco, čím ho roz-
zlobím. Ještě v dospělosti jsem po léta vždycky v úterý cítil úz-
kost. Zbavil jsem se jí až v posledních několika letech, kdy jsem
vypadl z koloběhu pracovního světa, takže mi jeden den přechá-
zel v druhý, víkendy přestaly ohraničovat týden a jednotlivé dny
v průběhu času ztratily své jméno.

Ve dveřích otec neřekl o pohovoru ani slovo. Tehdy jsem si
pomyslel, že na něj možná prostě zapomněl nebo že nechápal,
jak moc byl důležitý. V kuchyni matka sekala listy koriandru

a na plotně nadskakovala poklička nad hrncem s rýží a vypouštěla z něj chuchvalce páry. Zeptala se mě, jak dopadl pohovor, a já jsem jí odpověděl, že mi nabídli, abych tam studoval. Usmála se a vyslovila větu, na niž nikdy nezapomenu a jejíž překlad myslím vystihuje velmi dobře její smysl: Výborně. Tohle mě ospravedlní v očích celé rodiny. Vycítil jsem, že se za touhle poznámkou skrývá nějaký rozsáhlý příběh, a už tehdy jsem se obával, že jde o cosi nad mé chápání, co mne hluboce zasáhne. Otec prostě řekl: To je moc dobré. Už jsi jedl?

Tehdy mě napadlo, že otec možná na ten pohovor nezapomněl a že možná dokonce i chápal jeho význam, ale snad právě proto se mě na něj nedokázal zeptat hned mezi dveřmi.

Nevím, jestli to bylo jen tím, že jsem po všech těch letech zase Zafara slyšel mluvit, ale musím přiznat, že mi jeho hlas i jeho jazyk zněly krásně. Četba jeho zápisníků a opětovné procházení nahrávek mě těšilo, dokonce mne občas ukolébalo do stavu hypnotického klidu, přestože jsem se už dozvěděl, k čemu potom došlo a že všechno směřovalo k násilí. Když tohle píšu, nemůžu popřít, že můj vlastní jazyk na těchhle stránkách občas tepe v rytmu jeho slov, podobně jako — což klidně připouštím — páry po letech synchronizují své pohyby a zrcadlí navzájem svůj postoj. Zafar mluvil ve vyvážených větách, zjevně umně zkomponovaných, které občas zněly, jako by si je předtím nacvičil. Nemyslím to jako kritiku. Mám na paměti, že patrně strávil většinu života přemýšlením nad věcmi, které teď sděloval.

Skladba jeho projevu místy prozrazovala jihoasijskou citlivost, jako by studoval anglickou gramatiku z viktoriánských učebnic. Nebyl důvod očekávat, že by ovládal angličtinu jinak než dokonale. Mně ale vždycky připadalo, že v jeho řeči dokážu tu a tam zaznamenat neukázněnou modulaci přízvuku, a v některých aspektech jeho projevu — třeba v občasném sklonu k nabubřelosti — vnímám, že angličtina je jeho druhým jazykem. Troufám si ale tvrdit, že už dávno přestal používat jazyk

svého dětství, siletštinu, což je řeč podobná ásámštině a bengálštině, jenom se jinak píše, jak mě Zafar poučil.

Pamatuju si, že jsem se ho na škole ptal, jestli je siletština úplně jiný jazyk, nebo pouhý dialekt bengálštiny. Zafar mi odpověděl, že lingvista Max Weinreich, který se zabýval jazykem jidiš, o tom rozdílu psal a tvrdil, že jazyk je dialekt s armádou a námořnictvem. Zafar neměl tak docela pravdu: zjistil jsem, že sám Weinreich tuhle poznámku připisuje jednomu ze svých studentů. Co jsem však dohledat nedokázal, bylo pár slov, která můj přítel vyslovil později, úplně na konci tohoto rozhovoru, než jsme se rozešli. Exulant je uprchlík s knihovnou, řekl.

Na internetu ani v knihách citací jsem k tomu žádný zdroj nenašel. Rád si představuju, že to je Zafarův vlastní postřeh. Ani ne tak proto, že proniká do podstaty problému — jako mnohé jiné citace provokuje, ale zcela neuspokojuje, a přece to stačí —, jako spíš proto, že se ta slova hodila přímo na něj. Zafar byl exulant, uprchlík, neprchal-li přímo před válkou, prchal kvůli ní, a také prchal před svou krví. Myslím, že byl hnán touhou najít domov ve světě knih, ve světě zaplněném myšlenkami, jejichž společnost se nabízí svobodně a jasně, ve světě s příslibem, že otázky nikdy nezůstanou dlouho bez odpovědi nebo bez toho, aby byly nahrazeny lepšími otázkami.

Nebylo to poprvé, připomněl jsem Zafarovi. Říkal jsi, že to nebylo poprvé, co jsi viděl své rodiče jako samostatné bytosti s jejich vlastními touhami a nadějemi.

Máš pravdu, potvrdil Zafar.

Dolil jsem mu kávu. Ustrkl, odložil hrnek a pokračoval ve vyprávění.

Poprvé to bylo o pár let dříve, ještě předtím, než mě poslali zpátky do Bangladéše. V sobotu chodil otec do práce v jednu hodinu po obědě, ne jako obvykle v devět ráno. Velitel — tak můj otec nazýval majitele podniku — uznával, že v sobotu jsou na zaměstnance kladeny zvýšené nároky. Restaurace uprostřed

londýnského West Endu zůstávala v sobotu otevřená mnohem déle, hlavně proto, aby se v ní mohli nasytit vrávorající návštěvníci klubů a okolních hospod.

V sobotu ráno, pokračoval Zafar, jsme s otcem pravidelně chodívali do knihovny. Po cestě si vždycky koupil noviny — *Daily Mirror* a *Sun* — a ty pak v dětské knihovně pročítal, zatímco já jsem si listoval v knížkách. Knihovnice tenkrát odmítaly mít v nabídce některé noviny, protože se polonahé dívky na třetí stránce takříkajíc neslučovaly s dress codem knihovny.

Vytáhl jsem zápisníček a objasňoval jsem si věci, které jsem si přes týden zaznamenal — neznámá slova, která vzdorovala mému opotřebovanému kapesnímu Collinsovu slovníku —, a procházel jsem mezi regály a vybíral si další štos knížek k zapůjčení domů. Někdy musely knihovnice na mou žádost donést knihy z oddělení pro dospělé, veliké oddělené místnosti na druhé straně vstupní haly. Zatímco se tohle všechno dělo, můj otec jen tiše seděl a četl si. Rád na tyhle chvíle vzpomínám. Ale všechno se změnilo v den, který měl být tím posledním, kdy jsme spolu do knihovny šli.

U pultu ve vstupní hale jsem odevzdal knížky, které jsem přečetl během minulého týdne. Knihovnice mi vždycky komolila jméno, říkala Zajfar místo Zafar. Když ho vyslovila špatně poprvé, neopravil jsem ji, protože jsem jí byl vděčný, že si moje jméno vůbec pamatuje. A pak už jsem ji samozřejmě na chybu upozornit nemohl.

Řekla mi: Ahoj Zajfare, a já jsem kývl na pozdrav, ale pak, když jsem zamířil do dětské knihovny, mě zčistajasna napadlo něco jiného. Bylo mi tenkrát devět let.

Pomyslel jsem si, že bych měl jít do knihovny pro dospělé, ne do dětského oddělení. I když očividně byl v téhle knihovně — a tehdy možná ve všech veřejných knihovnách — pro vstup do sekce pro dospělé striktně dodržován věkový limit šestnácti let, cosi mi říkalo, že mne knihovnice nezastaví. Nechápej mě špatně. Na antiintelektuály jsem narazil v těch nejméně obvyklých

kruzích — na lidi, co nevypočitatelně zavývají při sebemenším náznaku touhy po vzdělání, jedni proto, že takříkajíc nemohou vystát namyšleného negra, a druzí proto, že je láska k vědění viditelně bolí. A aby člověk věděl, kde je jeho místo, požadovaly tenkrát v Británii samozřejmě nejen vyšší vrstvy, ale všechny třídy. Přesto jsem si byl jist, že tahle paní mi bránit nebude. Myslím, že otec už si všiml, že se k něčemu schyluje. Do očí se mi ale pochopitelně nepodíval. Později, když jsem přemýšlel, proč mě poslali zpátky do Bangladéše, jsem si vždycky vzpomněl na tuhle chvíli, ačkoliv jsem nedokázal najít žádnou přímou souvislost.

Já asi dneska půjdu do té druhé knihovny, řekl jsem. Potřebuju si tam něco najít.

Všechno se přihodilo pomalu. Můj otec nezvedl zrak od země.

Tak až budeš hotov, zastav se pro mě, hlesl.

Otočil se a já jsem sledoval, jak se svěšenou hlavou a dvěma srolovanými výtisky novin v podpaží vstupuje do dětského oddělení. Viděl jsem muže, který si možná myslí, že jeho život není nic víc než jen sled stereotypů, jimiž se vyměřuje jeho čas na zemi. Bylo-li v osamělém hrdinství pracujícího muže něco dramatického, on o tom nevěděl. Myslím, že můj otec věřil, že nemá právo rozčilovat se nad nespravedlnostmi života, protože mnozí z těch, které v Bengálsku zanechal, by mu jeho život záviděli. Dnes chápu, že se cítil hrozně provinile i za to, že přežil zvěrstva války v roce 1971. Ale toho sobotního rána, když odcházel do dětské knihovny, jsem cítil, jak mu puká srdce. Pozorovat, jak se zavírají dveře, které se už nikdy znovu neotevřou, určitě stačí k tomu, aby to člověku srdce zlomilo.

Zafar se odmlčel. Domníval jsem se, že v jeho tváři vidím smutek. Mohl to ale zrovna tak být můj vlastní pocit, možná jsem prostě projektoval svůj smutek do něj, jak by řekl psychoterapeut. Vůbec si to celé nedokážu představit. Poměry, ve kterých

vyrůstal, se naprosto vymykají mé zkušenosti, ale snad je to tak, že touha po jistotě rodičovské lásky časem vůbec neslábne.

Napadla mě jedna věc. Zafar se dvakrát zmínil o tom, že ho poslali zpátky do Bangladéše, prý někdy kolem jeho dvanáctých narozenin. Uvažoval jsem, jestli to neříká proto, aby to téma otevřel, snad i abych se ho na to zeptal.

Na škole a během let našeho přátelství předtím, než zmizel, jsem se nikdy nedokázal přimět k tomu, abych se ho přímo zeptal na rodinu nebo na dětství. Vlastně jsme spolu ani nikdy nemluvili o tom dni, kdy jeho rodiče přijeli do Oxfordu. Nebylo to z nedostatku zájmu — můj zájem stále rostl. Ve skutečnosti si myslím, že známkou rozvíjejícího se přátelství je, že člověk svou pozornost rozšiřuje do minulosti a do hloubky. Už se nespokojí jen s otázkou, jak se jeho příteli vede, ale začíná se zajímat a starat o všechny věci a lidi, o práci, o lásku, o rodinu, o všechno, co má vliv na život člověka, na kterém mu čím dál tím více záleží. A přece jsem se ho nikdy nezeptal, jak se daří jeho rodičům, jak se mají, ačkoliv on se mne na totéž ptal mnohokrát.

V cestě mi stála neviditelná překážka a postavil ji tam sám Zafar. Nevím, kdy se objevila, ale byla tam už na škole, vztyčená pod pláštěm tmy. On sám od sebe nikdy žádnou podobnou informaci neprozradil a z téhle chladné nesdílnosti možná ta neviditelná zeď vyrostla. I když jsem nevěděl, jestli se ho na jeho dětství nemám ptát, naučil jsem se to nedělat. A teď tady přede mnou seděl můj přítel, který se už dvakrát zmínil o tom, že ho poslali pryč.

Jestliže jsem už pozměnil pořadí částí jeho vyprávění a začal linií vedoucí k událostem v Kábulu, je to částečně proto, že k nim spěje celý Zafarův příběh. To samo o sobě by bylo dostatečným důvodem, ale pravda je taková, že já sám jsem s těmihle událostmi svázán — láká mě dodat: způsobem, který jsem nemohl předvídat.

I kdyby to byla pravda — že jsem nedokázal předvídat své propojení s tím, k čemu on nakonec dojde —, nebylo by to

správné. Neboť jaké místo má v lidském životě závazek a povinnost? Do jaké míry by člověk měl předvídat následky svých vlastních činů? A do jaké míry jej zprošťují viny další události, jež se kombinují s jeho činy a zamlžují jeho roli? Zafar začal dětstvím. Předznamenával tím hlubší vrstvu příčin, počátek každé nitky? Nemám rád, když se dává do souvislosti dětství s dospělostí. Kdykoliv jsem se s tím setkal, až příliš často mi to připadalo zavádějící a vypočítavé, nemluvě o tom, že to bylo neověřené a neověřitelné. Co měl můj přítel za lubem? Jak to myslel?

Zpočátku se mi do jeho vypravování zasahovat nechtělo. Postupně se přede mnou odvíjely příběhy jeho dětství, to téma propasti mezi ním a jeho rodinou a světem kolem něj. Epizoda, kdy ho jako malého kluka poslali zpátky, se mi tak jevila jako zcela zásadní. Byla důkazem oné propasti, jež mezi ním a rodiči zela předtím i potom a kterou pravděpodobně i zvětšila. Přesvědčil jsem sám sebe, že Zafar zřejmě jen tak otálí, a tak mu pobídkou můžu pomoci jeho vyprávění znovu odstartovat. Chtěl jsem vědět víc o tom, proč ho rodiče do Bangladéše poslali a co tam prožil. Tak jsem se zeptal: Proč tě poslali zpátky?

Zadíval se na mne a já jsem cítil, že mne po svém obvyklém způsobu zkoumá, jako by se chtěl dopátrat toho, z jakých pohybností se moje otázka zrodila. Hlavu měl nakloněnou a pohledem těkal po obrysech mého obličeje. Nakonec se zahleděl do mých očí.

Moji rodiče nebyli z těch, co si myslí, že dětem dluží nějaká vysvětlení, odpověď.

Ale nějaký důvod ti přece říct museli.

Snad že pro mě bude dobré, když se dozvím něco o svých kořenech, řekl.

Co je na tom k smíchu? divil jsem se. Zafar se pochechtával.

Je to překlad toho, co řekli, a překlad připouští domněnku, že možná existuje něco konkrétního, o čem bych měl vědět.

A proč je tohle k smíchu?

Protože bengálský originál žádnou takovou domněnku nepřipouští.

Nejsem si jistý, jestli ti rozumím.

Byl jsem malý. Neměl jsem šťastný domov. Moc se ptát znamenalo být vzpurný.

Takže ty nevíš, proč tě tam poslali?

Až mnohem, mnohem později, když už jsem věděl víc, mě napadlo, že asi chtěli, abych tam strávil čas s jednou konkrétní osobou. Myslím si, že to, že mě poslali do Bangladéše, bylo svým způsobem to nejlaskavější, co pro mě kdy udělali. Mám ti o té cestě vyprávět?

Na letišti v Dháce na mě čekal vzdálený strýc, nervózní mladík s napomádovanými vlasy, který si palcem a ukazovákem neustále upravoval knírek. Přivolał *rikšu* a dohadoval se s řidičem a já jsem si zatím vyzvedl tašku na stupínek a drápal se na sedadlo. Nebyl jsem tenkrát veliký, v Británii jsem spíš než na dvanáct vypadal tak na deset let. Můj nový strýček naskočil na vedlejší sedátko a do chřípí mě udeřily výpary hořčičného oleje z jeho vlasů.

Dnes se dálnice z letiště do města jmenuje Airport Road. V roce 1981 byla silnice z Majmansinhu do Dháky sice už asfaltová, ale bylo na ní spoustu výmolů plných vody. Přijel jsem uprostřed období dešťů. Mraky se v tu chvíli sice zrovna roztrhaly, ale viděl jsem, co natropily. Všechny silnice se čerily valící se vodou a i krátká cesta přes hlavní město byla nepohodlná, ba dokonce nebezpečná.

Zdálo se, že strýček je rád, že mě vidí. Stal se z tebe hotový londýnský *sáhib*, poznamenal a cvrnkl mne do košile a kravaty. Pevně jsem se držel rozviklané *rikši*. Byl jsem přesvědčen, že buďto já, nebo moje taška z toho plechového kostitrasu co nevidět vypadneme. Strýc cosi tlachal a propukal v neovladatelné zachvaty smíchu, položil mi ruku na koleno a s potěšením si mě prohlížel, až se nakonec zeptal, jestli mu mí rodiče něco poslali. Neposlali. Chtěl jsem říct, že mě to mrzí, ale v jeho tváři se

objevilo takové zklamání, že mne zradil hlas. Zbytek cesty proběhl v tichosti.

Na nádraží odešel koupit lístek a mě nechal na nástupišti. Objevil se chumel kluků, asi tak stejně starých jako já, a začali si dělat legraci z prodavače ovoce. Bezvýsledně se je pokoušel zahnat, jako by to bylo hejno holubů.

Čekala mě dlouhá cesta přes polovinu země. Myslím teď na rodiče, kteří mě do toho všeho poslali. Vybavuju si je, jak stojí na londýnském letišti Heathrow a mávají mi, zatímco procházím do odletové zóny. Jejich tváře, ve kterých jsem hledal úsměv, zůstaly vážné. Předvídali snad, jak náročná ta cesta může být?

O hodinu později se vrátil strýc a podal mi lístek. Neptal jsem se ho, jestli mu zbyly nějaké drobné z peněz, co jsem mu dal. Oznámil mi, že vlak do Siletu odjíždí kolem čtvrté hodiny odpoledne a že se mám držet ostatních cestujících. Potom zmizel v davu a ani se neohlédl. Sledoval jsem ho, jak mizí v tlačenci lidí, a přitom mě napadlo, že takhle vypadá život dospělých. Skládá se ze setkání s lidmi, kteří jsou nestálí a něco chtějí, a já, stejně jako všichni ostatní, hraju jen epizodní roli v životě těch druhých. Chování mého strýčka se dá posuzovat různými způsoby, ale mně bylo jasné, že mi tenhle člověk pomohl, přestože já jsem neudělal nic, čím bych si jeho pomoc zasloužil nebo se mu za ni odvděčil.

Čekal jsem na vlak a pozoroval lidi kolem sebe. Několik cestujících si mě začalo prohlížet jako nějakého exota: moje sako (nepadlo mi a nezapadalo ani do zdejšího prostředí), kravata, vyleštěné boty, naškrobený límeček — všechno na mně upoutávalo pozornost.

Ve čtyři hodiny jsem nastoupil do vlaku. Když jsem se ocitl na posledním schůdku, otočil jsem se. Na nástupišti se jako dlouhá hedvábná vlna rozprostírala rozhoupaná masa černých vlasů. Najednou jsem vzrušeně zaznamenal první náznaky jakéhosi pocitu spříznění, dojmu, že patřím do nějaké skupiny lidí na základě těch nejelementárnějších znaků, iracionálních

a smyslových. Všichni vypadali jako já. To však samo o sobě nebylo přiměřeným důvodem k mému neklidu.

O mnoho let později jsem v srdci Kábulu v Afghánistánu viděl něco podobného: vzdouvající se masu turbanů a čepic, která obklíčila Toyotu Land Cruiser s logem OSN na boku, a vzpomněl jsem si na tenhle moment z nádraží v Dháce.

Takže jsem byl na cestě zpět do míst, kde jsem strávil nejraňší chvíle života. I tehdy jsem si tu vesnici matně pamatoval. Když tady teď sedím s tebou, můj vrtkavý příteli, nedokážu si vybavit ty vzpomínky samotné, ty vlnky na hladině dětské mysli. Chápu však, že tyhle dávné dny uvedly do pohybu hluboké proudy, které přicházely v průběhu let, a tu a tam se objevují dodnes. Ve dvanácti jsem si z těch prvních pár let stále uchoval v paměti hrubé rysy toho, kde co bylo, ale pouze ve vzájemných vztazích: vpředu rybník a přes něj napříč položené kmeny kokosových palem, les za kuchyňskou chýší, pomelovník nad střechou další chatrče, plechovou střechou — hotovým přepychem. Dnes však víme, že mozek malých dětí nemá nástroje k tomu, aby si vytvářel trvalé vzpomínky. Nemají pevné obrysy, jako otisky v mokré hlíně. Některé vzpomínky se hromadí, jiné se odsouvají. Moje vzpomínky z útlého dětství jsou dneska přepsány tím, co jsem si zapamatoval jako teenager.

Taky mám zápisníky, do kterých jsem si psal od klukovských let. Obsahují záznamy věcí, některé dotažené, jiné jen v náznaku, ale všechny nesou svědectví pableskující nepostižitelným významem — jako podivné značky, co zůstaly na rubáši mrtvého. Ty roky v Bangladéši byly celkem vzato léty klidu a pokoje. Jistě, začaly hrůzou a skončily bolestí — k tomu se ještě dostanu —, ale jinak to byly poklidné roky, o kterých můžu říct jediné: každodenní klid se do paměti moc neukládá, kumuluje se do hřejivého oparu jako dlouhé letní dny plné hojnosti a her. Může však být pochyb o tom, že dítě nejvíc potřebuje právě klid a stabilitu? Když se někoho zeptáš, jaké měl dětství, nemusíš čekat, až odpoví. Hned poznáš, jestli bylo šťastné, protože v okamžiku,

kdy se nad tou otázkou zamyslí, ti jeho odmlka ukazuje, že vlastně nemá co říct, protože má jenom nějaký povšechný dojem bez konkrétních vzpomínek. Jako by říkal, že bylo prima, že bylo šťastné. A ty, co měli dětství nešťastné, vždycky prozradí výraz v obličeji — jejich tváře vždycky mají co říct, protože se něco stalo, něco se přihodilo, něco si pamatují nebo by něco měli zapomenout, i když se rozhodli, že o tom nebudou mluvit.

Bylo mi dvanáct a cestoval jsem přes celou zemi, která mi nebyla domovem, ale ani mi nebyla cizí. Cestovatel, kolem kterého ubíhá celý jeho svět. Cožpak my všichni necestujeme vesmírem rychlostí tisíců mil za vteřinu, cožpak takhle neletíme odstředivě do prostoru už od Velkého třesku, jak to stojí v knížkách pro děti? Zdálo se mi, že moje cesta na severovýchod nemá žádný záměrný směr, rozhodně tedy nebyla mým záměrem, takže jsem sedě ve vlaku nabyl zvláštního dojmu, že se moje tělo dostalo pod vliv energie, která vládne krajině a nese se přes dlouhé míle rýžových polí, z neznámých lesů a kopců, z čajových zahrad a vodopádů, její dech stoupá ze zelených ploch a červené půdy, přes jezera, rybníky a labyrinty vodních kanálů. Byl jsem přesvědčen o tom, že můj návrat nějaký smysl má a že na mě tenhle smysl čeká — tak, jako dokáže matematika odhalit svá tajemství na těch nejméně pravděpodobných místech, kdy máš na moment pocit, že se všechno zalévá světlem. Ne proto, že jsi našel řešení, ale proto, že ti najednou dává smysl to, s čím sis celé dny, nebo třeba jen hodiny, lámal hlavu.

Meeno, kdy jsi přišla?

V kuchyňských dveřích stála moje žena — vysoká, krásná jako filmová hvězda, bez kabátu a bosa. Možná tam tak už stála delší dobu. Během dne jsem jí poslal e-mail, že se vteřinu po tom, co odešla do práce, zjevil Zafar. (Když o tom teď tak uvažuju, je docela možné, že se Zafar odněkud díval a čekal, až Meena odejde, a teprve potom zazvonil.)

Ahoj kluci, usmívala se. Panebože, kde jsi byl tak dlouho? Radostně běžela přes kuchyň, sklonila se a políbila Zafara na tvář.

Poprvé jsem uviděl na jeho tváři úsměv, poprvé od rána, co se objevil na našem prahu, a to už uteklo spoustu času. Většinu obličejů úsměv změní. Některé zkrásní. Z některých dokonce zmizí hrozba, která se tím najednou zdá být úplně nevěrohodná. Po tom člověku, který se ráno ukázal u našich dveří, v mé mysli teď nezůstala sebemenší stopa a já ho najednou skoro nemohl poznat. Ještě zajímavější je to, do jaké míry se náš pohled na dotyčnou osobu změní tím, že se usmívá. Nemůžeme se ubránit sami sobě, svému instinktu, který je protikladem pudu sebezáchovy, a jsme zaplaveni přívalem endorfinů a toužíme po další dávce. Dlužno říct, že Zafarův úsměv měl ještě jeden efekt. Přibral vás jako spoluviníka do hry, kterou s vámi hrál.

Ale to víš, všude a nikde, odpověděl Zafar.

Taková mlhavá odpověď mi k tobě nesedí, Zafare. Něco takového bych čekala od Emily, ale od tebe ne. Kde jsi byl naposledy? Doufám, že to byla nějaká exotika.

To byla celá Meena. Meena, která ví, co chce, a někdy ví jenom to. Já celé hodiny, ne-li celá léta sedím a poslouchám Zafara, jak pomalu otevírá příběh, a vtom si přijde Meena, konzumentka filmových dramát, přeskočí na desátou kapitolu, jde rovnou na věc a šup — hned vytáhne Emily. Za ta léta, co ji znám, za těch dvanáct let, co se nechala formovat nekompromisním investičním bankovníctvím — nebo tedy i-bankingem, jak tomu teď říká —, se Meena z vlídné a velkorysé duše proměnila v mistryni manipulace. Nepatřičnost z jejích úst zněla jen jako lehkomyslnost. Úplně teď slyším Zafara, jsem si totiž jist, že by mi určitě připomněl to, co jsem řekl já sám: Bylo to stejných dvanáct let, po které byla mojí ženou.

V Afghánistánu, řekl Zafar.

To je senzační!

V jejím hlase ale nezaznělo vůbec žádné překvapení.

Co tě tam přivedlo? Nebo bych měla říct kdo? No tak. Vyklop všechno.

Jak jsem tak ty dva pozoroval, vzpomněl jsem si na zvláštní půvab, který můj přítel míval. Nedal se jednoduše popsat jako chlapecký půvab, člověk z něj měl dojem, že za ním je jakési šikovné sebeovládání. Ženám se líbil. Vzpomínám si na jednu procházku před lety v Central Parku, když jsem byl pracovně v New Yorku. Vlastně to byla stejná procházka, na níž mi navrhl básničku, již jsem potom recitoval Meeně. Pamatuju si, že nás zastavili dva lidé, pohledný mladík a krásná mladá žena, kteří se projížděli na kolech. Vypadali jen o pár let mladší než my. Asi to byli univerzitní studenti, ale v tomhle období života se i pár let navíc bere jako známka světáctví. Ztratili se a ptali se na cestu, ale než jsem stihl té dívce odpovědět, vložil se do toho Zafar.

Promiňte, ale mám jednu otázku, řekl s pohledem upřeným na dívku.

Stáli jsme tam v elegantních oblecích s rozepnutými límci, zatímco ta mladá žena na sobě měla přiléhavé legíny a mezi nohama štangli kola. O jejím obličeji a postavě Zafar později řekl, že byly nesnesitelné.

Tu sponu, co máte v těch svých dlouhých hnědých vlasech, pokračoval Zafar, nosíte ji takhle vždycky, nebo ji tak máte jenom teď, aby vám vlasy nepadaly do obličeje, když jedete na kole?

To druhé, přikývla s úsměvem. Je to proto, aby mi nepadaly vlasy do očí.

Mladý muž se taky usmíval. Zafar si toho určitě všiml. Říkal jsem si, jak se mohl odhodlat říct „v těch svých dlouhých hnědých vlasech“. Vysvětloval jsem jí cestu, na kterou se ptala, ale přitom, jak mě poslouchala, bloudila pohledem k Zafarovi a pořád se na něj usmívala.

Když už se chystali odjet, Zafar znovu promluvil.

Chtěl bych říct ještě jednu věc.

Jakou? zeptala se dívka.

Jestli je tenhle pán váš přítel, tak je to velice šťastný muž.

Asi nikdy nepochopím, jak se Zafar odhodlal říkat takové věci a jak je možné, že mu to vždycky procházelo. Možná jen jedno vyplývalo z druhého.

Mladá žena se usmála a nechala svou váhu dopadnout na pedál kola. Když odjížděla, už zády k nám, utrousila: Není to můj přítel.

Já se jmenuju Zafar. A vy?

Zastavila se a po ní i její kamarád. Oba vzali kolo za řídítka a vraceli se k nám.

Já jsem Eva, řekla ta mladá žena.

Rád vás poznávám, Evo.

Zafar představil i mne a pokračoval: Buď můžete jet, jak vám poradil můj kamarád, nebo s námi můžete jít kousek pěšky, než pojedete dál.

Mladý muž potlačoval smích. Nevím, jestli vás to zajímá, poznamenal, ale já se jmenuju Bruce.

Dobrý den, Bruci, rozzářil se Zafar a upřel na mladíka pohled. Samozřejmě že mě to zajímá. Bez vás by se Eva asi dvou chlápků na cestu nezeptala.

Na ta slova se celá naše skupinka rozesmála.

Meena chtěla znát podrobnosti o Afghánistánu.

Jak se vede, moje milá? ptal se Zafar.

Nezlob mě! Nemůžeš tady mýrnyx týrnyx pohazovat takovými slovy.

Jakými slovy? zeptal jsem se jí.

Afghánistán, zpražila mne přezíravým pohledem.

Vyklop to všechno a hned, poručila a razila si cestu ke skříňce s nápoji.

Vidím, že jsi pořád stejně netrpělivá, podotkl můj přítel.

Život je krátký, Zafare...

A trpělivost přináší růže, skočil jí do řeči Zafar.

Meeno, co kdybys Zafarovi nalila skleničku? vložil jsem se do toho.

Dáš si whisky? zeptala se ho. Kývl na souhlas.

Meena vyhledala můj pohled, a ačkoliv se Zafar v tu chvíli nedíval ani na jednoho z nás, měl jsem — jako v Zafarově přítomnosti často — dojem, že si stejně uvědomuje, že ho někdo sleduje. Meenino svraštělé čelo prozrazovalo nefalšovanou starost, jako by chtěla říct: Panebože, ten vypadá příšerně. Kdyby ho tak viděla ještě předtím, než se prospal, umyl a oholil, pomyslel jsem si.

Když teď po mnoha měsících přemýšlím o tom, jak Meena svým pátravým pohledem hledala u mne potvrzení svých obav o Zafara, ohromuje mě nejen něha jejího pohledu, ale i náhlé, ač krátké pouto mezi ní a mnou, vyrůstající z její upřímné naléhavosti. Dnes si myslím, že možná právě tohle nám chybělo, vzhledem k tomu, že jsme nikdy neměli děti. Chyběla nám nějaká společná starost, která by přesahovala naši lásku k sobě navzájem a jež by nás více sbližovala. Já samozřejmě vím, že proti takovému romantickému pohledu na rodinu hovoří fakta, vím, že mnoho manželství se rozpadne už za rok od narození prvního dítěte. Meena a já jsme děti ale nikdy neměli, a tak tu zůstává pro takové spekulace prostor.

Už ti to řekl? Dostane vyhazov, oznamovala Zafarovi.

Postavila před něj sklenku whisky.

To se neví, namítl jsem.

Dobrá, ušklíbala se Meena. Četl jsi dneska e-mail?

Několik jsem jich četl.

Ten špatně napsaný e-mail o špatně napsaných e-mailech?

Tu zprávu o hrubém vyjadřování v e-mailech? Tu jsem četl, odpověděl jsem.

Meena na to nereagovala. Firma varovala před neslušným vyjadřováním v e-mailech, tohle varování se dostalo do sítě finančních zpráv a tak se o tom Meena nejspíš doslechla.

Pořád děláš na hypotékách? zeptal se můj přítel.

Asi stejně jako kdokoli jiný, takže víceméně vůbec. Ten byznys je vyřízený. Teď se všechno točí kolem obchodů, o kterých

si všichni myslí, že k nim vůbec nemělo dojít. Jenomže kde všichni byli, když obchody kvetly? Třískali telefony a chtěli víc, ječeli v burzovní hale a chtěli víc a víc. Pořád toho neměli dost. Kde ti hajzlové byli tenkrát?

Když říkáš oni, přerušil mě Zafar, koho tím máš na mysli?

Je všechny — bankéře, investory, zákazníky, dokonce i ty studijní regulační úřady — celý svět byl nenažraný.

Ale ty přece nemyslíš je všechny, víd? Kdo jsou to, ti oni?

Ovšemže měl pravdu. Jednu skupinu jsem nesnášel mnohem víc než ostatní, na jednu skupinu se můj vztek soustředil nejvíc. Byl jsem ve firmě novým společníkem. Poslední přišel, první vyletí. Vybudoval jsem si kariéru v oblasti hypotečních zástav, zajištěných dluhových obligací, CDO, úvěrových derivátů a všeho ostatního, co je teď připraveno na podpal. Moje vlastní firma se mě chystá přivázat ke kůlu, aby uspokojila touhu veřejnosti po krvi. Je to prozatímní metoda, v noci vesničané vyvádějí jako pomínutí, aby očistili své duše, ale hned za rozbřesku se vracejí ke starým způsobům ve zvrácené víře, že jejich oběť vše vyřešila.

V práci jsem narážel na hloučky kolegů v důvěrných rozhovorech, které umlkaly v momentě, kdy jsem se objevil. Obchodní záznamy mého týmu se rozdělily a přistály na stolech kolegů, kteří měli na starosti pevně úročené deriváty. Polovinu mého týmu propustili a mně řekli, abych se ztratil, ba dokonce abych si vzal dovolenou. Víím, k čemu to celé směřovalo: dostanu e-mail od nadřízeného s návrhem, že si musíme promluvit, a veškeré mluvení samozřejmě obstará on.

Svým způsobem mi rozhodnutí vlastně zkomplikoval můj vztek. A o jaké rozhodnutí vůbec šlo? Jestli vyzradit kontrolorům informaci o nekalé činnosti firmy, nebo ne. Co se ve firmě uvaří, to se ve firmě sní. Tak to u nás aspoň chodilo, byla to taková nepsaná dohoda. Ale moje dohoda to nebyla, hlavně pokud činila firmu imunní vůči oprávněné kontrole. Poskytovala jí pláštík diskrétnosti, pod nímž ničemní bankéři pro-

váděli své špinavé obchody, zaštitěni širším okruhem bankéřů. Ti sice možná černé obchody vysloveně nepodporovali, ale byli spoluviníky už jen tím, že o nich věděli a nezazili je. Sebe z toho nevyjímám. Věděl jsem například o programu úplně nepřijatelných dohod, ale byl jsem součástí onoho širšího okruhu lidí, který vždycky v příhodný okamžik odvracel svůj kolektivní zrak.

Úřad Spojeného království pro finanční služby byl v soukromí bankéřům pro smích. Jeho úředníci byli zastánci regulace založené na striktních zásadách, s drobným vylepšením, jak říkali. Hrdě ji vychvalovali na každé konferenci a tiskovce, ale byla úplně k ničemu a my jsme to věděli. Najali jsme si jejich vlastní bývalé inspektory a udělali z nich vedoucí našich oddělení pro burzovní dohled. Odlákali jsme je z vládních služeb lukrativními platy soukromého sektoru. A protože věděli, že to je budoucnost, která čeká na vyvolené, šli nám na ruku dávno předtím, než vůbec překročili práh našich kanceláří. V roce 2000 bylo ve Spojených státech posuzováno padesát devět trestných činů v oblasti zneužití důvěrných interních informací při obchodování s akcemi. V Anglii tou dobou nebyl u soudu ani jeden. Všechno je to na internetu, kdybyste to hledali. Jenže o to právě jde. Nikdo to nehledal. Všichni finančníci se spoléhali na znuřenou lhostejnost veřejnosti a tisku k tomu, co se ve skutečnosti děje. Běžnému zákazníkovi je to jedno, jen když dostane svou hypotéku nebo půjčku. Cožpak se neříká, že zlo nepotřebuje nic víc, než aby dobří lidé zůstali sedět s rukama v klíně?

A já jsem byl nyní s to prozradit něco kontrolním orgánům, které především neměly prostředky ani schopnosti k tomu, aby tyhle věci odhalily. Nemusel jsem čekat na dopis z kongresového výboru. Nepotřeboval jsem k tomu žádné formality, protože jsem mohl kontrolory informovat přímo. Mohl jsem jim říct věci, které by si zasloužily hezkých pár sloupků v novinách. Dnes, kdy už lidé plně chápou, do jaké míry jejich osobní život visí na nitkách financí a jak ho jejich osud může ovlivnit.

K prozrazení některých informací je zapotřebí odvahy. Ví se o únicích informací od nižších státních úředníků v plánovacích odděleních afrických vlád, mužů, co žijí od výplaty k výplatě a horko těžko užíví rodinu a kterým v případě, že se provalí jejich totožnost, hrozí chudoba nebo ještě něco horšího. Ale já se schovávám za anonymitu a nehrozí, že by mé živobytí bylo zničeno ani že by mne postihla nouze. Proto je v mém případě prozrazení informací zbabělost. Já jsem nikdy peníze z finančnictví nepotřeboval.

Tím však nechci říct, že by nade mnou z nějakého ušlechtilého důvodu peníze neměly moc. Nevěřím v žádný vznešený ideál. Nikdy jsem nebyl umělcem ani žebravým mnichem z románu Somerseta Maughama, ani poutníkem ve službách Umění či Boha, posedlý cestou a zřeknuvší se materiálních záležitostí.

Vysvětlil jsem Zafarovi, že společníci se mnou udělali terno. Já a můj tým jsme jim vydělali stovky milionů. To je mnohem, mnohem víc, než kolik teď trátí. Já jsem tenhle byznys vybudoval, když ještě nebyl víc než pouhým nápadem, když se Wall Street usilovně snažila přijít na to, jak tyhle věci ohodnotit. Prokristapána, vždyť jsi u toho na začátku byl. Pamatuješ si, jak jsem tě donutil, abys udělal prezentaci u Lehman Brothers, když jsem s Wall Street začínal spolupracovat? Tys jim ukázal výpočty a oni po tom skočili. A teď se mnou moje firma, tvoje stará firma, jedná jako se špinavým prádlem. Dokud vydělávali hromady peněz, ani jeden z nich proti mně neřekl křivého slova. Myslíš si, že vrátí ty peníze, co vydělali? Komu by je vrátili? Každý na těch transakcích vydělával. Každý.

Myslel sis, že to jsou tví přátelé? zeptal se Zafar.

Nemyslel jsem si, že jsou to pokrytci.

A někteří z nich byli tví přátelé?

Někteří z nich byli mí přátelé.

Pěkní kamarádi, poznamenala Meena. Ty myslíš, že ve financích existují přátelé?

Proč ne? opáčil jsem.

A co přítelkyně? nadhodila Meena a obrátila se na Zafara.

Usmál se a já jsem navzdory našemu hovoru o zradě a lico-
měrnosti v práci zjistil, jak moc mi ten úsměv chyběl. Co všech-
no se zračilo v tom jeho výrazu? Kolikrát tím svým úsměvem
druhého svedl z cesty a odzbrojil? Jeho úsměv byl odpovědí
na otázky, na něž by jinak odpovědi nepostačovaly. A v tomhle
úsměvu, v těch velkých očích a naklonění hlavy, byl odraz jaké-
hosi vnitřního rysu, který dnes může působit jako anachronis-
mus — dobroty ducha. Snad nezajdu příliš daleko, když řeknu,
že to byl soucit.

Chodíš s někým? vyzvídala Meena.

To by se mi musela vejít do ruksaku.

Meena se rozesmála.

Zafar se s ní vždycky bavil nenuceně a ona s ním také. Chova-
li se k sobě s láskyplnou důvěrností, jako sourozenci. A domní-
vám se, že ti dva měli, díky svému původu, více společného, než
jsme spolu měli ona a já.

Zůstaneš u nás, vid', Zafare? zeptala se.

Můj přítel přikývl a poděkoval mé ženě.

Zůstaň chvíli, řekla. Zůstaň samozřejmě, jak dlouho chceš, ale
aspoň chvíli.

Zafar se na mě nepodíval, jestli s jeho návštěvou souhlasím.
Předpokládám, že věděl, že u mne je vždycky vítaný. Možná ale
nevěděl, že mne zaskočil příval emocí. Vzpomínka na silnou ná-
klonnost, kterou jsem cítil k tomuhle muži, se po těch letech
znovu rozezněla, a ani nepříjemný pocit z debaty o poměrech
v mé práci nedokázal zmírnit její intenzitu. Stýskalo se mi po
něm, hlavně ten poslední rok. Sem tam jsem o něm zaslechl ně-
jaké zvěsti, některé dokonce od Meeniných známých, ale neměl
jsem žádnou spolehlivou představu o tom, co se s ním v posled-
ní době stalo. Jako kdyby cestoval po mapě světa, došel až na
její okraj a překročil ho. Jistěže jsem chtěl vědět, co se stalo, ale
teprve nyní chápu, odkud se ta moje obrovská zvědavost brala.

Záleželo mi na něm, samozřejmě, a myslím, že jsem se s tím nikdy úplně nevyporádal.

Ale kdybyste se mě zeptali tenkrát, když jsem tak seděl v kuchyni se dvěma lidmi, k nimž jsem měl v životě nejbliž, kdybyste se mě zeptali, co že to vzbudilo můj zoufalý zájem, řekl bych vám tohle: Má životní rozhodnutí mě přivedla do manželství bez lásky a bez dětí, nemluvě o materialismu, kterého jako by nikdy nebylo dost. Jelikož tahle má rozhodnutí bůhvíproč naprosto neodpovídala mým nejniternějším tužbám, doufal jsem, že se ze Zafarova života dozvím něco o tom, jak mohly věci dopadnout jinak, jak mohly dopadnout ještě hůř, když ne líp. Cožpak tohle není na jakési nízké sociálně-psychologické úrovni jedna z pradávných funkcí přátel a vrstevníků? Ukazovat nám cestu nebo nás varovat před cestami, které nikam nevedou, a vždycy nám vracet sebevědomí prostřednictvím chyb, které jsme my nikdy neudělali? Někde tam bych byl i já, kdyby nade mnou pánbůh nedržel ochrannou ruku. Něco takového bych asi řekl a byla by to lež, pěkně formulovaná a zarputilá lež. Lež, kterou říkáme sami sobě.

Nikdy jsem o sobě netvrdil, že jsem mistrem sebezpoznání, a možná je něco takového jen iluze, pokud, jak řekl Zafar, neexistuje cesta od jednoho já k druhému já. Dnes bych ale spíš řekl, že můj přítel nabyl v mé obrazotvornosti podoby totemu, symbolu představy, jíž jsem chtěl věřit, ať tomu on sám věřil, nebo ne. Zafar pro mne znamenal důkaz, že nejsme vězni životů, které vedeme. S každou svou volbou se sice můžeme od nežitých životů odpoutat, ale nejsme předurčení okolnostmi ani náhodami žít tady a teď a tohle. Je ironií osudu, že on sám vůli a její roli v rozvržení naší cesty po světě znevažoval. Avšak ironie sama o sobě pouze posiluje náš zájem.

To jsi hodná, Meeno, řekl můj přítel.

Výborně, prohlásila. Měl by sis dělat poznámky, obrátila se ke mně. Nebo přines něco na nahrávání, třeba diktafon — vsadím se, že toho má Zafar hodně co povídat, viď, Zafare?

Znovu ho obdařila úsměvem.

Ale teď vás musím opustit, pánové, pokračovala. Potřebuju vyřídit pár telefonátů s New Yorkem. Tak ahoj zítra ráno.

Meena si s sebou vzala lahev whisky.

Kuchyň se najednou zdála prázdná. Zafar si pohrával se sklenkou, co stála před ním. Zvedl jsem se, že přinesu z kredence další lahev.

Vyšetřujou tě? zeptal se Zafar.

Jak tě to napadlo? podivil jsem se.

Meena se zmínila o nějakém e-mailu.

To byl e-mail z dneška, pro celou firmu. Připomíná se v něm zaměstnancům, aby v elektronické korespondenci nepoužívali sprostá slova.

Oba víme, že o to v tomhle typu e-mailů nejde.

Tak mi to pověz, Zafare. Pověz mi, o co v nich jde.

Je to upozornění pro tisíce zaměstnanců, že jejich pošta může být zpřístupněna v rámci soudního řízení. Je to připomínka, abyste nic nezaznamenávali písemně a nevyjadřovali se na veřejnosti. Ale to přece víš: Meena by svoji poznámku o e-mailech nenechala jen tak, kdyby si nemyslela, že víš, co doopravdy znamenají. Myslí si, že probíhá nějaké řízení? Vyšetřování?

To by ses musel zeptat jí.

Rozhovor se zadrhl. Vím, že na mě upřeně hleděl a asi pochopil, že se mi o tom všem zatím nechce mluvit. Bylo to moc brzy, moc narychlo.

Meena má pravdu, podotkl jsem a nalil jsem si whisky. Kde jsi hergot byl, Zafare? Krucinál, vždyť ty jsi úplně zmizel! Slyšel jsem všemožné zvěsti. Bůhví jestli se aspoň desetina z nich zakládala na pravdě.

Sedl jsem si ke stolu a Zafar vytáhl věc, která vypadala jako mobilní telefon.

To je digitální diktafon, řekl. Můžeš si na tom poslouchat rozhovory. Vezmi si ho. Teda, nech si ho.

Zafar pohlédl na svou skleničku a posunul ji kousek dopředu. Whisky v ní se rozčeřila.

Byla to pochopitelně dost zvláštní věc — přinést diktafon a dát mi ho. Hořel jsem zvědavostí, co na něm je, ale ještě více mě ohromil fakt, že mi Zafar dobrovolně nabízí něco, co je zcela určitě soukromé. Prý rozhovory. To znamená ještě další lidi kromě něj. K mé představě o tom člověku to vůbec nesedělo. Domnívám se však, že závažnost tohoto okamžiku mi došla až později. Pochopil jsem, že se chtěl s něčím svěřit, a tohle fyzické gesto, předání diktafonu, bylo znamením — způsob, jak označit začátek.

Máš k pití ještě něco jiného?

V tu chvíli jsem se usmál, zřejmě poprvé od chvíle, co jsem ho znovu uviděl. V lednici byla lahev šampaňského, ležela tam už rok, a čekala na svou příležitost. Bouchl jsem ji, na stůl jsem postavil dvě flétny a nalil.

Zafar, zjevně zabrán do myšlenek, hladil ukazovákem tlačítko diktafonu. Pak ho stiskl. Rozsvítilo se malé červené světýlko. Jedno světýlko.

Kuchyň byla rozlehlá, příliš velká pro dva lidi. Meena a já jsme se mohli po domě pohybovat každý zvlášť tak, že si toho ten druhý ani nemusel všimnout. Svoboda získaná blahobytem. Mohli jsme většinu času toho druhého ignorovat, o to obtížnější pak bývaly minuty, kdy to nešlo. Kuchyň se stala místností, již měl člověk opustit, jakmile splnila funkci, kvůli které ji navštívil. Byla sterilní, netečná. Nebylo v ní ani stopy po snídaních či po pravidelném vaření, dokonce ani po tom, že by se v ní vůbec jedlo, žádné lahve olivového oleje s umaštěnými víčky na pultu u sporáku.

V kredenci trůnila sada pánví Le Creuset, jejichž vnitřky byly bez poskvrnky, jako je čerstvě padlý sníh, než jej pošlapou děti. V každém ohledu se naprosto lišila od neuklizené, teplé a voňavé kuchyně v domě mých rodičů — žádný rodinný krb, u kterého všichni jedí. Nebyly tu žádné děti, a tím pádem ani kousky

papíru s barevnými kroužky, klikyháky a čmáranicemi, trofeje dětského snažení připevněné magnetkami na lednici. Přesně tak, nebyly tu vůbec žádné magnety, žádný magnetismus. Ve dřezu teď leželo špinavé nádobí od Zafarovy večeře, rukojeť opuštěné pánve trčela vzhůru jako pažba bajonetu — jediná známka života v téhle místnosti. Byla tu čistá ocel, mramor a žula a dokonale osvětlení pro dokonalé večírky dokonalých párů. A já jsem tu seděl se svým starým kamarádem — musím se tomu smát —, s nejpodivnějším člověkem, jakého jsem kdy znal, moje kariéra se zrovna drolila na kusy, moje žena se smála a život mi čím dál víc prokluzoval mezi prsty. Takhle jsem to tenkrát cítil — že mi život uniká. Kdyby se mě někdo zeptal, jaký ten pocit byl, řekl bych, že mi profesní růst poskytl směr a cíl a nyní, když se pomalu rozpadal, jsem nabyl dojmu, že situaci přestávám zvládat. Ale to by nebylo přesné: člověk nemusí čekat, až něco ztratí, aby se mohl ptát, jestli vůbec stálo za to, že to měl. Není divu, že jsem tahle slova nevymyslel já, ale našel jsem je v zápisnících svého přítele.

Znamená pro tebe tvoje práce víc, než sis myslel? zeptal se Zafar.

Tohle si myslíš?

Jen se ptám.

Práce pro mě vždycky hodně znamenala.

Tys nikdy nepotřeboval peníze, viď?

Peníze se hodí.

Pamatuju si, že jsi tenhle dům koupil ještě předtím, než jsi začal pracovat.

Zafar se rozhlédl po kuchyni. Tenhle velký dům jsem koupil za peníze od dědečka.

Šlo ti o prestiž? vyzvídal Zafar. O respekt lidí? O příležitost vydělávat si vlastní peníze? Nebo třeba o matematiku? To je zábava, nemyslíš?

Cítil jsem se nesvůj, ale ani teď si nejsem docela jistý, jak odpovědět.

Za jeho oťukáváním se někdy skrývala hrana hrozby; snad to měl na svědomí ten právník v něm.

Vždycky jsme spolu mluvili na rovinu, ne? spustil na mě Zafar.

Pohlédl jsem na něj. Myslel to ironicky?

Bylo to všechno dohromady, přisvědčil jsem, ale na tom přece není nic špatného, ne? To chce přece každý.

Výzva, prestiž, obtížné úkoly, špetka matematiky a trocha kapesného navíc — to jsou věci, které jsi na poli financí získal, ale není to důvod, proč tam pořád jsi.

Pokračuj.

Mýlíš se v tom, v čem se mýlí všichni finančníci, vysvětloval Zafar.

A to je?

Nechápou, že finance mění lidi. Každý si myslí, že ten chlap, který jako šílenec vydělává velké peníze, ten pán vesmíru, doopravdy ty velké prachy chce. Ale ty peníze samy o sobě pro něj nic neznamenají. Velice brzy už ani nechce nic, co si za ty miliony může koupit, ale chce to, co reprezentují, co znamenají.

Zafar se tady odmlčel uprostřed výkladu a já jsem poprvé od chvíle, kdy se znovu objevil, v jeho očích uviděl tu starou známou náhlou nehybnost, jak se nechal unášet myšlenkami.

Každý, pokračoval, chce, aby jeho život znamenal něco jiného, než znamená, tedy asi osmdesát let — přinejmenším na Západě —, osmdesát let práce, jedení, spaní, sraní, rozmnožování a umírání. Život zapínání a rozepínání knoflíků — kdo to řekl?

Já nevím. Pověz mi, proč je svět financí tak odlišný od všeho ostatního?

Není zase tak moc odlišný, ale je snazší pochopit, co se doopravdy děje, protože peníze znamenají moc nad ostatními. Tu největší moc, která vyvolává závist, a závist ostatních potvrzuje naši volbu. V jiných profesích se to může objevit také.

Tohle všechno mi trochu zavání rétorikou New Age. Přijde mi to i malinko povrchní. Ale sotva jsem to řekl, příkrost mých slov jenom potvrdila, jak je mi tenhle hovor nepříjemný.

Zafar dolil šampaňské.

Mysli na ta čísla a na desítkovou soustavu, radil mi přítel.

Ano, to je ono. Rád bych se vrátil k tvému příběhu. Podívej. Svítí červené světýlko, řekl jsem a kývl jsem směrem k diktafonu na stole.

Zvolili jsme si značky pro čísla, na rastru nebo na stránce, pokračoval Zafar, protože potřebujeme něco, co můžeme uložit do svého vnímání. Číselný základ není důležitý pro povahu čísel, ale je důležitý pro nás, protože nám poskytuje ikony pro čísla.⁴ Potřebujeme ikony, přestože zakrývají pravdu čísel — protože zakrývají pravdu čísel. Ta pravda by přesahovala naši inteligenci. Když ti řeknu, abys myslel na slona — pojďme si udělat takový experiment. Mysli na slona. Co vidíš? Co máš v hlavě?

Slona. Mám v hlavě slona, odpověděl jsem.

A teď mysli na číslo patnáct.

Odmklčel se a po chvíli řekl: Na co myslíš?

Na číslo patnáct.

Špatně. Máš v hlavě obraz číslic jedna a pět, patnáctku, vid?

Máš pravdu.

To není číslo patnáct, ale jeho znázornění.

Ale copak každé slovo není jenom znázorněním té věci samé?

Ano, ale já ti neříkám, abys myslel na slova, já po tobě chci, abys myslel na věci — na slona a na číslo patnáct. A když jsi myslel na patnáctku, jedna, pět, nemyslel jsi na číslo, myslel jsi na jeho znázornění. Jinými slovy, je to něco, co si žádá, abys o tom přemýšlel úplně v jiném kódu, pokud chceš odhalit jeho

4 Zafar má na mysli desítkové znázornění čísel: například cifra 2 743 znamená tři jedničky, čtyři desítky, sedm stovek a dvě tisícovky a každá pozice naznačuje postupně čím dál vyšší mocninu desítky.

tajemství — v tomhle případě je kódem desítkový základ. A zase, myslel jsi na jedničku, za kterou následovala pětka. To dává smysl pouze jako znázornění čísla patnáct a pouze když máš základ deset. Ale kde máš ten kód u obrázku slona? Žádný není. Myslel jsi na jednoho konkrétního slona, na slona, co máš v hlavě. Ale pro číslo patnáct se musíš spokojit s číslovkami jedna a pět. Je to, jako by čísla říkala: Abys mě vůbec viděl, aby ses vůbec mohl setkat s tím, jak vypadám, musíš se pro to rozhodnout.

A co má tohle společného s cenou pomerančů? rozčiloval jsem se.

Celá ta věc je hrozně abstraktní, pokračoval Zafar. To s těmi životy, které znamenají něco jiného. Víme jen to, že chceme, aby znamenaly alespoň něco. Takže se ze všech sil snažíme, aby se z nás stali hrdinové, aby se z nás stal úspěšný žralok z Wall Street, rocková hvězda nebo právnický machr na lidská práva. Pokoušíme se o to, aby náš život znamenal něco, co dokážeme pochopit svou inteligencí. Chceme se tak vyhnout konfrontaci s tím, co je možná pravda a čeho se bojíme — nebo čeho bychom se báli, kdybychom tomu dali šanci —, totiž že jsme jen nahodilý kusy masa, flák skopového bez sebemenšího významu.

Ty přicházíš o práci, o kariéru, a mezi tebou a Meenou se něco děje. Určitě ztrácíš ten pocit kontroly, který jsi vždycky měl nebo sis myslel, že ho máš.

Jak hlubokomyslné. Díky, už se cítím mnohem líp. Ale máš pravdu. Je to strašně abstraktní. Chci se vrátit k tomu příběhu, co jsi vyprávěl ty. Pověz mi o Bangladéši, o těch letech, které jsi tam strávil jako kluk. Prosím tě.

Zafar nejdřív ještě trochu usrkl šampaňského. Nikdy se nenechal popohánět — aspoň ne mnou.

Bangladéš, spustil, neboli *Bangla-déš*, znamená „Bengálská země“. Sousedí se Západním Bengálskem, což je indický stát, jehož lidé také mluví bengálsky a také jsou Bengálci. A přesto neexistu-

je žádné Východní Bengálsko. Státní hymny Indie i Bangladéše napsal vlastně jeden Bengálec, básník Rabíndranáth Thákur. Ten, jak Bengálci nikdy neopomenou lidem ze Západu připomínat, dostal v roce 1913 Nobelovu cenu za literaturu. „Bengálskost“ tedy není nějaký rys, který by se týkal pouze Bangladéše.

Kdybys hledal něco, co je na Bangladéši charakteristického, nemusíš chodit daleko, protože celá oblast je pod vodou, v období dešťů celou jednu třetinu povrchu státu tvoří voda. Jen si to představ! Každým třetím krokem šlápneš do vody. Země je plná vodních toků a místa, kde se vzájemně proplétají delty tří velkých řek světa, pokrývá naplavená bahnitá půda. A jako by to samo o sobě nebylo dost, každý rok sem ještě od Indického oceánu vtrhne monzun a obrátí naruby nebe nad celou zemí. Řeky pak praskají ve švech a nakonec si skrze hlínu a kolem kopců prorazí nová koryta.

Líp by tomu státu sedělo jméno Země tří řek, to by ho aspoň charakterizovalo a název by dával nějaký smysl. Nejsou to žádné obyčejné řeky. Nejsou totiž pořád stejné. Jejich toky se neustále posunují, přítoky se ohýbají a krouťí jako ocas rozzlobeného draka, švihají kolem břehů a pronikají do chatrčí rybářů a jejich rodin. Brahmaputra pramení na severních svazích Himálaje v Číně, klikatí se kolem východního horského hřebenu přes Tibet a pak se vřítí do Bangladéše, kde se jí říká Džamuna.

Svatá řeka Ganga pramení poblíž ledovce Gangótrí ve středním Himálaji, hloubí si cestu rovinatou krajinou na severu Indie a teče dál do Bangladéše, kde se rozvětjuje do mnoha ramen a místní lidé jí dávají různá jména, mnoho různých jmen, jako by chtěli, aby změnou jména v jejich krajích zdomácněla.

Třetí řeka, nejbengálstější ze všech, na svém klikatém toku do Indického oceánu vystřídá různá jména. Z koutů severovýchodních indických států Ásámu, Manipuru a Mizóramu stékají peřeje, které se slévají do jednoho toku zvaného Barák. Ten se v Bangladéši rozdvouje a stává se z něj Surma a Kušijára.

Tyhle dvě řeky se po spojení s mnoha dalšími na dolním toku opět slévají a tak vzniká mohutná Meghna, pěkná říční bestie.

Moje cesta vlakem vedla sítí mostů a železničních tratí, navrstvených v tomhle rozlehlém mřížoví řek a jejich přítoků. Přejížděli jsme po spoustě mostů. Vlak se po nich pomalinku vlekl a rychlost nabíral zase až na jejich konci. Většina z nich příšerně vrzala. Když jsme jeli přes jeden most, podíval jsem se dolů a spatřil jsem, jak z hnědé vody trčí zrezivělá kostra vagonu. Připomínala pokřivený prst, který jako by výstražně ukazoval na inkriminovaný most.

Někdy se vlak zastavil a čekalo se, až se přes trať přežene dobytek. Pastevci většinou neměli nijak naspěch, a tak strojvůdce občas vylezl ven, procházel kolem vagonů a prohlížel podvozky, jako by bylo potřeba je kontrolovat. Jednou nebo dvakrát si s pastevcem vykouřil *bídí* — to je zdejší cigareta.

Před ostrou zatáčkou vlak někdy zpomalil tak, že se sotva ploužil, a v zatáčce se nebezpečně nakláněl, takže člověk viděl na pražce a kolejnice pod oknem. Zdálo se, že v těchhle ostrých zákrutách byla vnější kolej položena výš než vnitřní. Říkal jsem si, jestli by nebylo bezpečnější, kdyby vlak těmito místy projížděl raději rychle než pomalu. Dokonce mě napadlo, že si projektanti (z viktoriánské éry, ale to jsem tehdy ještě nevěděl) museli myslet, že vlaky budou vjíždět do zatáček velkou rychlostí, a proto položili vnější kolej výš než vnitřní. Při dostatečné rychlosti se odstředivá síla při průjezdu obloukovitou tratí díky naklonění způsobenému nerovnoměrně položenými kolejemi zmírní, a tím pádem by byl průjezd hladký, jako je tomu dneska u vysokorychlostních vlaků v Evropě.

Celou hodinu jsem si kreslil do sešitu schematické náčrtky vagonu, který se vlivem impulsu odstředivé síly nenaklání při vjezdu do zatáčky ven, ale dovnitř, díky tomu, že vůz drží jakási podpěra, která mu umožňuje, aby se posunoval, a zároveň ho vespod zatěžuje. Tenkrát jsem neměl žádné vědomosti a neznal jsem slova, kterými ti teď líčím, co jsem dělal. Kdykoliv vlak zpo-